

Ohlasy na knihu

„Autor sa v knihe pýta na budúce zmysluplné smerovanie civilizácie. Originálne poňaté dejiny kultúry spája so súčasnou civilizačnou krízou ľudstva a jeho hlavným zámerom je integrácia všetkých (alebo aspoň tých hlavných) tvorivých síl, ktorú pokladá za jediné nádejné východisko z nej. Jedným z filozofických záverov Vlada Lobotku je téza, že staršie, už sformované prejavy tvorivých síl, ktoré stáli za každou fázou vývoja kultúry a stoja aj za dnešnou krízou, nemôžu stačiť na jej preklenutie a na prechod k novej, regeneratívnej podobe kultúry je potrebná paradigmatická zmena spojená s aktiváciou nových prejavov tvorivosti. Druhým záverom je, že etapa krízy ako rozpadu starej paradigmy či systému je prirodzenou súčasťou sociokultúrneho procesu, ktorú treba brať predovšetkým ako príležitosť k sebapresiahnutiu. Ľudstvo pre otvorenie novej kapitoly civilizačného príbehu potrebuje novú nádej, ale potrebuje takisto vedieť, že zdrojom tej nádeje môže byť len ono samo. Práve v tom spočíva jeden z hlavných vkladov tejto knihy: proti civilizačnej kríze kladie tvorivú kooperáciu v záujme obnovy ľudstva na nových humanistických základoch."

Prof. Emil Višňovský, filozof a pedagóg

„Sú knihy, ktoré čítate. A potom sú knihy, ktoré pracujú na vás. Táto patrí do druhej skupiny. Nie je to ľahké čítanie. Autor od čitateľa chce čas, pozornosť a ochotu nechať si spochybniť veci, ktoré považujeme za samozrejmé. Práve preto podľa mňa stojí zato. Sprievodcami na tejto ceste sú Toynbee, Sorokin a Gebser. Ich mená možno bežnému čitateľovi veľa nepovedia. Nemusia. Autor ich myšlienky premieňa na otázky, ktoré sa týkajú každého z nás: *Prečo civilizácie rozkvitajú a upadajú? Čo rozhoduje o tom, či kríza spoločnosť zlomí, alebo premení? A akú úlohu v tom hrá konkrétny človek?* Práve táto posledná otázka ma na knihe oslovila najviac. Roky pracujem s lídrami a viem, že najhlbšie zmeny vo firmách aj v spoločnosti nezačínajú novou stratégiou, ale novým človekom. Tvorivosť, zrelosť a charakter tu nie sú pekné slová na okraj. Sú jadrom. Kniha pritom spája veľký historický oblúk – od renesancie cez priemyselnú revolúciu až po dnešok – s veľmi osobnou otázkou: Čo môžeme urobiť my sami? Odporúčam ju každému, kto cíti, že kozmetické zmeny už nestačia a chce pochopiť nielen to, čo sa deje, ale aj prečo sa to deje. Mňa prinútila položiť si otázku: *Kým vlastne som a akú budúcnosť svojimi voľbami spoluvytváram?*"

Ivana Molnárová, hodnotová líderka, mentorka a koučka

„Žijeme v neľahkých časoch… Naprieč štátmi pozorujeme vzostup autoritárstva, návrat zažíva fašizmus. Vojny nahradili diplomaciu, smerujeme k otepleniu o 3 °C a hrozí kolaps celých planetárnych ekosystémov. Nerovnosti neboli nikdy v histórii väčšie a miera nadvlády oligarchov nad nami ostatnými rastie každým dňom. Akoby to nestačilo, sú tu enormné riziká spojené s AI. Ako si všimol Albert Einstein, žiadny problém nemožno vyriešiť na rovnakej úrovni myslenia, ako je tá, ktorá ho vytvorila. Ak sa máme týmto epickým hrozbám postaviť, potrebujeme pochopiť ich korene, pospájať si jednotlivé súčasti dnešných kríz, pochopiť zásady dobrého života a spoločnosti, ktorá zabezpečuje potreby všetkých a pritom rešpektuje limity planéty. Ľudskú spoločnosť utvárajú predovšetkým príbehy. Príbehy o tom, kto sme, aký je zmysel nášho života, aký je náš vzťah k prírode a aké miesto vo svete zaujímame. Potrebujeme pochopiť príbehy, ktoré nás priviedli na dnešné scestie, a následne si začať rozprávať tie nové. A presne to je úlohou tejto skutočne výnimočnej knihy. Jej autor, Vlado Lobotka, dokáže skutočnosť ukázať z uhlov pohľadu, ktoré by bežnému človeku nikdy nenapadli. Rozhodne to nie je ľahké čítanie, ale je to presne to, čo v dnešnej dobe potrebujeme."

Tomáš Hajzler, sociálny inovátor a vydavateľ kníh

„Keď sa pozerám do minulosti, vidím v príbehu ľudstva zvláštnu paralelu s vývinom človeka. Z detstva sme prešli do obdobia skúšania vlastných hraníc, moci a identity – akoby sme sa ako civilizácia dostali do puberty. Teraz stojíme na prahu ďalšieho kroku: je čas ako ľudstvo dospieť. Dospieť však neznamená iba vedieť viac, ale predovšetkým prevziať zodpovednosť. Za seba, za spoločnosť, za svet. Táto kniha vo mne otvára otázku, či máme odvahu vytvoriť spôsob života, ktorý nebude stáť na neustálom raste a spotrebe, ale na tvorivosti, spolupráci a regenerácii. Možno práve tvorivosť bude jazykom našej dospelosti. Potrebujeme sa naučiť žiť v integrite, s otvorenou mysľou a hodnotami, ktoré deklarujú vnímanie seba ako neoddeliteľnej súčasti celku, Zeme."

Patricia Pavlovská, dizajnérka a zakladateľka Školy permakultúry

„Človek žije vo svojej bubline, v rodine a v komunite, a veci, ktoré ho presahujú, a predsa sa ho týkajú, si často vôbec nevšimne. Dnes k nám doliehajú ako neistota, obavy a strach z toho, čo príde. Obraz budúcnosti, ktorý nám predkladá hlavný prúd, pritom pôsobí bezvýchodiskovo: akoby sme boli vydaní napospas tomu, čo s nami urobia stroje, a akoby jedinou otázkou zostávalo, ako rýchlo sa prispôsobíme frustrácii z hedonickej adaptácie a technologickej akcelerácii umelej inteligencie, ktorá už dnes uvažuje rýchlejšie a analytickejšie než my. Bezvýchodiskovou robí túto situáciu najmä to, že nám chýba iný príbeh, iný mýtus o človeku a jeho mieste vo svete. Vlado Lobotka po takom príbehu volá a zároveň ho začína rozprávať. S Toynbeem, Sorokinom a Gebserom prechádza dejinami civilizácií, hodnôt a vedomia a ukazuje, že kríza, v ktorej žijeme, môže byť iniciáciou ľudstva do dospelosti. Tvrdí, že superinteligencia, ku ktorej sa dnes upíname, sa musí zrodiť v človeku samotnom. Jeho kniha prehovára do hĺbky ľudskej duše a vo mne prebudila prirodzenú túžbu prispieť k tomu, aby sa možnosť zrodu novej paradigmy neskončila smutným záverom ľudskej civilizácie, ale aby sa stala katalyzátorom stále hlbšieho pochopenia tvorivosti a prejavu božského v tejto hmotnej realite."

Vlado Roško, influencer a tvorca podcastu Metanoya

„Výnimočná kniha, ktorá odvážne prepája históriu, filozofiu, psychológiu a politiku do uceleného pohľadu na vývoj civilizácie a miesto človeka v nej. Autor neponúka len nové, fascinujúce chápanie dejín, ale oslovuje priamo čitateľa, prebúdza jeho vzťah k svetu a ukazuje mu, že dejiny a budúcnosť nie sú niečím, čo sa nám jednoducho deje, ale niečím, na čom sa každý z nás podieľa. Je to kniha, ktorá prepája, osvetľuje, integruje a aktivizuje. Z rôznych perspektív a na mnohých príkladoch ukazuje, že zárodky zdravej, regeneratívnej budúcnosti sú už prítomné. To, či sa ju podarí plne zrodiť, bude závisieť predovšetkým od toho, nakoľko porozumieme povahe križovatky dejín, na ktorej stojíme, a dokážeme zmobilizovať tvorivé sily, ktoré v nás driemu. Je to hlas, ktorý dnešná doba potrebuje: komplexný, syntetizujúci a kritický, no zároveň plný nádeje, ktorá nestojí na naivnom optimizme, ale na láske k Životu a prijatí vlastnej zodpovednosti."

Barbora Pálešová, konzultantka organizačného rozvoja a leadershipu

„Lobotkova pozoruhodná kniha prináša množstvo inovatívnych poznatkov vo vzťahu k aktuálnosti koncepcií A. Toynbeeho, P. Sorokina, J. Gebsera a iných teoretikov filozofie kultúry a jej vývinu v ich vzájomnom myšlienkovom prepojení. Autor neprináša len re-tematizáciu ich východísk, motivácií a objavov, ale vie ich aj zmysluplne voviesť do kontextu súčasných bezprecedentne celoplanetárnych krízových výziev, a to aj v komparácii s postmodernou v rôznych oblastiach kultúry, umenia a spoločnosti, čím nastoľuje a ponúka aj riešenia niekedy priam neliečiteľných diagnóz chorôb nášho sveta. Dôvodom uvedeného myšlienkového výberu je jeho primárny zreteľ na vnútorné faktory a motivácie tzv. tvorivých odoziev, v tej-ktorej dobe priam ‚bláznovstiev' – de facto išlo o duchovné a hodnotové predpoklady kvalitatívnej transformácie nášho osobného i kolektívneho (ne)vedomia a vnútorného života (kultúrnej, psychologickej, sociálnej, ekonomickej, politickej, a etickej integrity) – ktoré vždy boli a sú hlavným motorom biofílnych, životaschopných veľkých, úspešných kultúrno-civilizačných projektov v celých ľudských dejinách.

Prof. Július Fujak, estetik a skladateľ

Vladimír Lobotka

CIVILIZÁCIA NA KRIŽOVATKE

Cykly tvorivosti, premeny paradigiem
a vývoj vedomia v čase

INŠTITÚT GAIA 2026

Vladimír Lobotka

CIVILIZÁCIA NA KRIŽOVATKE
Cykly tvorivosti, premeny paradigiem
a vývoj vedomia v čase

Vydavateľ: Inštitút Gaia, 2026
Obálka: Thomas Cole – cyklus The Course of Empire
Jazyková korektúra: Viktor Suchý
Sadzba: Vladimír Lobotka
Tlač: Alfa print, s.r.o.

ISBN: 978-80-973281-6-0

OBSAH

Úvod 13

I. Vzostup Západu a prvé praskliny 31

II. Štúdia dejín Arnolda J. Toynbeeho 57
Životný cyklus civilizácie: Vznik 71
Životný cyklus civilizácie: Rozkvet 90
Životný cyklus civilizácie: Úpadok 107
Životný cyklus civilizácie: Zánik 122
Toynbee a jeho kritici 143

III. Sociokultúrna dynamika Pitirima A. Sorokina 165
Premeny paradigiem v umení 175
Premeny paradigiem vo filozofii a vede 194
Premeny paradigiem v etike 210
Medzi civilizáciou a vedomím 225

IV. Vždyprítomný zdroj Jeana Gebsera 237
Archaická štruktúra vedomia 251
Magická štruktúra vedomia 255
Mýtická štruktúra vedomia 265
Mentálna štruktúra vedomia 275
Integrálna štruktúra vedomia 286

V. Civilizačná kríza ako iniciácia ľudstva do dospelosti 313
Postmoderný labyrint a kultúrne vojny 317
Klimatická zmena a kolaps planetárneho ekosystému 341
Svetová chudoba a únos systému moci 355
Transhumanizmus ako slepá vývojová ulička 377

Záver 407

Bibliografia 425

Venujem Vždyprítomnému zdroju

ÚVOD

Má celý doterajší kultúrny vývoj nejaké zmysluplné smerovanie? Čaká nás systémový kolaps, alebo je stále otvorená možnosť vedomej transformácie? Prečo v spoločenskom priestore tak veľmi chýbajú povznášajúce hodnoty smerujúce k spoločnej budúcnosti schopné spájať a inšpirovať? Ako sa naša civilizácia dostala na túto kritickú križovatku? Kým vlastne ako ľudia sme a akú budúcnosť chceme tvoriť?

Tieto a mnohé im podobné otázky si dnes kladie čoraz viac ľudí, pretože zatiaľ čo výzvy, ktorým naša civilizácia čelí vo všetkých oblastiach, sú mimoriadne, o povahe našej odozvy na ne sa to rozhodne povedať nedá. Ohrozenie ekosystému, klimatické zmeny, hromadné vymieranie rastlinných a živočíšnych druhov spôsobené ľudskou činnosťou, finančná kríza, masová migrácia, eskalácia proxy konfliktov, terorizmus, rastúca sociálna nerovnosť, bezbrehý konzum, psychické poruchy, zdravotné problémy, hlboká existenciálna vykorenenosť, dlhodobá absencia zmysluplnej vízie, a najnovšie aj dilemy spojené s umelou inteligenciou – to sú len tie najzákladnejšie prejavy hlbokých systémových pnutí, ktoré nás vyzývajú k prehodnoteniu základnej identity i celkovej stratégie nášho života na tejto planéte. A my pred touto úlohou zatvárame oči, alebo bezradne prešľapujeme na mieste.

Podobne vypätým osudovým dilemám čelili aj mnohé historické civilizácie. To, čo je však pre našu dobu jedinečné, je bezprecedentná komplexnosť vzájomne previazaných vzťahov medzi jednotlivými výzvami, a fakt, že v dôsledku tisícročia trvajúcich integračných procesov všetkým týmto výzvam po prvý raz čelíme na planetárnej úrovni presahujúcej hranice jednotlivých civilizačných a kultúrnych okruhov. Je to jednoducho

civilizačná križovatka, ktorá ľudstvo ako celok konfrontuje s nutnosťou nanovo uchopiť, čo to vlastne znamená byť človekom. Existujúce naratívy a na ne naviazané inštitucionálne štruktúry sa tvárou v tvár všetkým týmto výzvam ukazujú ako stále menej účinné a nové, nárokom doby zodpovedajúce rámce zatiaľ ešte nevznikli, respektíve, neboli v dostatočnej miere spoločensky ukotvené. Táto situácia plná neistoty sa celkom prirodzene odzrkadľuje aj v spoločenskom diskurze. Pri nadhľadovej reflexii môžeme vnímať dve jasne viditeľné perspektívy.

Prvú perspektívu – dnes už v mnohých ohľadoch zastaranú a prekonanú, no stále zrejme najvplyvnejšiu – možno metaforicky označiť ako *všetko po starom*. Formuje ju modernistický étos s jeho neoliberálnou ideológiou a redukcionistickým prístupom k systémovým problémom: ak ich vôbec vníma, vidí ich ako prejav prechodnej povrchovej krízy, podobnej množstvu malých kríz, akým každá spoločnosť v priebehu svojho vývoja čelí v rôznych podobách v podstate neustále. Politickí analytici a predstavitelia vládnych think-tankov, ktorí zastávajú tento zjednodušený postoj, sa na situáciu pozerajú primárne cez okuliare ekonomických a politických vzťahov, čoho dôsledkom je identifikácia hlavného problému ako konfliktu medzi demokraciou a totalitarizmom, kapitalizmom a socializmom, nacionalizmom a multikulturalizmom a podobne. Hlavným prostriedkom obnovy kurzu smerujúceho k prosperite a blahobytu sú predovšetkým kozmetické úpravy v podobe rôznych legislatívnych alebo ekonomických reforiem, prípadne silové zásahy, ktorých dôsledky často dopadajú predovšetkým na ekonomicky slabšie krajiny a chudobnejšie sociálne vrstvy. Ďalším sprievodným znakom tohto prístupu je, že vo veľkej miere ignoruje hlbšie väzby medzi sociokultúrnymi a environmentálnymi procesmi. Spoločenský život akoby sa odvíjal v environmentálnom prostredí predstavujúcom nemennú konštantu.

Z metafyzického hľadiska tento prístup korení v newtonovsko-karteziánskej paradigme reality, postavenej na apriórnom predpoklade, že všetko, čo skutočne existuje, je hmota. Tento predpoklad sa prejavuje ostrým predelom medzi poznávajúcim ľudským subjektom a poznávaným svetom prírody, ktorý je spolu s celým vesmírom považovaný len za komplexný superstroj riadený mechanickými zákonmi a náhodou. Život, vedomie a tvorivá inteligencia sú v tomto rámci chápané len ako vedľajšie produkty miliardy rokov trvajúceho vývoja inertnej hmoty – ako výsledok náhodných mutácií obklopených nekonečným, znepokojivo tichým vesmírom, v ktorom pre vedomú inteligenciu akoby nebolo miesta (Grof 2007, s. 347–49). Tento mechanistický pohľad na realitu s hlbokými dôsledkami pre etické, estetické a noetické hodnoty, ktoré definujú náš ľudský svet a kvalitu jeho interakcie s prírodným prostredím, sa rozvíjal ako dominantný svetonázor počas celého obdobia moderných dejín: od kopernikovského obratu k heliocentrizmu až po kvantovú revolúciu vo fyzike a hlbinnú revolúciu v psychológii, ktoré spustili proces jeho postupného ústupu.

Druhá perspektíva stavia na kritickej reakcii voči modernistickému pohľadu na svet. Charakterizuje ju *dekonštrukcia* vychádzajúca z postmoderného impulzu, ktorý začal do spoločenského priestoru vstupovať v druhej polovici 20. storočia a priniesol dôležité témy, ako sú pluralizmus, relativizácia absolutizujúcich naratívov, diverzita, inklúzia, feminizmus, rodová citlivosť, multikulturalizmus a ekologické prebudenie. Najmä v krajinách Západu je táto perspektíva vedeckými, kultúrnymi a politickými elitami, ktoré si uvedomujú riziká spojené s modernistickým prístupom, čoraz častejšie prijímaná ako nový hlavný prúd. Zápas o pozitívnu zmenu sa však stále vo veľkej miere odohráva na povrchu – v rovine formálnych vymedzení a korekcií, bez skutočného hĺbkového posunu. Postmoderné elity totiž napriek svojej kritike v mnohých ohľadoch zostávajú ukotvené v sociálnej, politickej a ekonomickej realite formovanej modernistickými hodnotami. A čo je ešte podstatnejšie: do značnej miery nespochybnená pre ne zostáva aj kozmologická matrica, z ktorej modernistický metanaratív čerpá svoju civilizačnú silu a legitimitu. Ako názornú ukážku tejto polovičatosti možno uviesť boj proti klimatickej zmene, ktorého najvýraznejšou politickou a kultúrnou nositeľkou sa v posledných desaťročiach stala práve postmoderná scéna.

Pri Parížskych dohodách, ktoré vstúpili do platnosti v roku 2015, bolo už v čase ich finalizácie zrejmé, že nie sú postavené na realistickom odhade situácie, ktorý by dostatočne zohľadňoval všetky kľúčové faktory. Pri stanovovaní cieľov sa len minimálna pozornosť venovala kultúrnemu, psychologickému a etickému rozmeru environmentálnej krízy. Rovnako zanedbaná bola aj explicitná snaha o vytvorenie vízie sveta a miesta človeka v ňom, v kontexte ktorej by všetky konkrétne návrhy neboli vnímané len ako ušľachtilé

teoretické proklamácie, ale predovšetkým ako silné mobilizačné impulzy schopné na úrovni vnútorného prežívania i praktickej realizácie aktivovať zodpovednosť za to, kým ako ľudské bytosti sme a akú realitu svojimi voľbami spolutvoríme. *Absencia jasne zacielenej a prakticky zameranej implementácie žiaducej zmeny úzko súvisí s absenciou naratívov schopných pracovať s plnou komplexnosťou situácie. Rovnako chýbajú nástroje potrebné na hĺbkovú transformáciu ľudského charakteru, ktorá v celej tejto otázke zohráva centrálnu, no takmer úplne prehliadanú úlohu. Tento trojitý deficit charakterizuje prakticky všetky inštitúcie a etablované politické štruktúry aktuálneho spoločenského systému, od tých najnižších až po tie najvyššie úrovne. Snahy o pozitívny posun sa limitujú buď na proklamačný rozmer, alebo vedú len ku kozmetickým zmenám, ktoré sa nedotýkajú hlbinnej kauzálnej architektúry procesov a vzťahov zodpovedných za povrchové symptómy.*

Exemplárnym príkladom je samotná Európska únia. V roku 2009 bola vytvorená Komisia pre európsky výskumný priestor (ERAB – European Research Area Board), ktorej hlavnou úlohou bolo vypracovať stratégiu komplexnej paradigmatickej transformácie európskeho priestoru. Výsledkom bol dokument *Preparing Europe for a New Renaissance – A Strategic View of the European Research Area*, ktorého esenciu výstižne zachytáva nasledujúca pasáž:

> „Náš svet sa mení. Čelíme nesmiernym výzvam. ... Ich vyriešenie si bude vyžadovať plody výskumov v podobe nových myšlienok, objavov, talentov a inovácií a na to, aby sme tieto plody mohli získať, musíme zmeniť spôsob, akým realizujeme výskum. Musíme vybudovať skutočne otvorený európsky výskumný priestor, ktorý bude umožňovať voľný pohyb ľudí a myšlienok. Musíme od základov premyslieť spôsob, akým veda interaguje so spoločnosťou tak, aby naše riadiace procesy boli založené na tých najkvalitnejších poznatkoch. Musíme prepísať sociálny kontrakt medzi výskumníkom a spoločnosťou tak, aby sloboda myslenia bola vyvážená zodpovednosťou konať. ... Musíme vytvoriť prostredie podporujúce tie najlepšie myšlienky a vzlet tých najnadanejších ľudí, kde oceňovanie brilantnosti je štandardom, to všetko s prehĺbením spoločenskej súdržnosti. Toto sú veľké nároky, ktoré predpokladajú zásadné zmeny v tom, ako myslíme, pracujeme a bádame. ... Vedome nadväzujúc na porovnateľnú revolúciu v myslení, spoločenskom živote a vede, túto zmenu nazývame nová renesancia. ... Ak dokážeme vytvoriť skutočne otvorený priestor pre výskum a inovácie, ... splníme našu povinnosť katalyzovať novú renesanciu a tak zvýšiť šance nášho druhu na prežitie. Ak zlyháme, ak budeme i naďalej podporovať fragmentáciu medzi súťažiacimi disciplínami, odvetviami priemyslu, regiónmi a národmi, premrháme našu historickú zodpovednosť voči Európe a svetu. ... To, čo je potrebné, je nový, holistický spôsob uvažovania, pretože technologické riešenia samy osebe naše problémy nevyriešia. Veda a výskum sa musia miesto lokálnych výhod orientovať na systémový dopad každého posunu. Potrebujeme vyvinúť lepšie nástroje umožňujúce predvídať spoločenské trendy, vďaka ktorým budeme schopní robiť múdrejšie rozhodnutia. Potrebujeme vychovať komplexne vzdelaných občanov schopných účasti na verejnom diskurze ..." (ERAB 2009, s. 5–8)

Odvážna vízia, ktorá vyšla priamo zo štruktúr Európskej únie bola napriek jej opodstatnenosti podrobená kritike mnohých zainteresovaných aktérov a výsledkom, ktorý napokon vstúpil do plošnej realizácie, bola jej výrazne oklieštená verzia v podobe programu Horizont 2020. Členovia Komisie ho na konci jej funkčného obdobia v roku 2012 označili ako premrhanú príležitosť a za hlavnú prekážku bola označená *silná rezistencia voči myšlienke riskovania vo výskume a vývojových projektoch za účelom presadenia radikálne inovatívnych postupov a aplikácií* (ERAB 2010, s. 8). Inštitucionálny systém Európskej únie v jeho aktuálnej podobe je celkom paralyzovaný tzv. politickou korektnosťou a snahou vyhýbať sa omylom, ktorá do značnej miery vytlačila ochotu čeliť potenciálnym rizikám spojeným s autentickými inováciami a s možnosťou reálneho kvalitatívneho prelomu (ERAB 2012, s. 7–11). European Green Deal nadväzujúci na Horizont 2020, ktorý bol prezentovaný ako systémová odpoveď na existenčné výzvy spojené so zmenou klímy, v tomto trende pokračoval. Namiesto vizionárskeho vzletu ukotveného v realistickom pláne transformácie civilizačného modelu, ktorý formuje terajšiu identitu EÚ, priniesol len „zelenú" variáciu paradigmy nekonečného rastu.

Táto takmer všadeprítomná rezistencia voči novým myšlienkam, neochota ku kvalitatívnemu vývoju a silná tendencia k polovičatým pseudoriešeniam založeným na fragmentovanom chápaní situácie, v ktorej sa naša civilizácia nachádza, sú priamo zodpovedné za opakovaný neúspech pri realizácii

proklamovaných zámerov. Namiesto iniciovania a udržiavania dynamických cyklov *od vízie k činom* tak dochádza skôr k prehlbovaniu kritického stavu. *Ako prelomiť tento paralyzujúci stav bezmocnosti, v ktorom takmer úplne absentuje vedomie, že zmena problematickej povahy ľudskej prítomnosti na Zemi nie je možná bez zásadného spochybnenia spoločensky zdieľaných naratívov a reálne žitých hodnôt – teda toho, čo tvorí nielen základ smerovania našej civilizácie, ale aj samotných stratégiíusilujúcich o korekciu?*

V jadre tejto paralýzy pôsobí *cyklus paradigmatického starnutia*, ktorým pri svojej premene zo živého tvorivého javu do podoby rigidnej inštitucionalizovanej štruktúry v zásade prechádzajú všetky sociokultúrne prúdy. *Ako tento cyklus prebieha?*

Nové myšlienky a podnety s potenciálom stimulovať v spoločnosti kvalitatívny pokrok a vnútorne ju naplniť zmyslom a autentickým tvorivým elánom, sa spočiatku vždy nachádzajú v disente, na hodnotovej periférii spoločnosti. Práve z tohto miesta, spravidla za neustálych antagonistických interakcií medzi zástancami starých a nových prístupov, postupne *presakujú* hlbšie do spoločenského epicentra. Tak ako sa s nimi vďaka ich oslobodzujúcej povahe a inovatívnemu prístupu k organizácii procesov a riešeniu problémov stotožňujú stále širšie vrstvy spoločnosti, postupne sa v rastúcej miere stávajú všeobecne akceptovaným štandardom. To zároveň vedie k *riedeniu* vitálnosti pôvodného inovatívneho impulzu, až napokon vo fáze vrcholiacej jeho inštitucionalizáciou môžeme pozorovať, ako naberá obdobne dogmatickú povahu, akou sa vyznačovali pôvodné konzervatívne sily, voči ktorým sa na začiatku tohto cyklu vymedzoval. Ich hlavnou charakteristikou sa stáva antagonizmus voči novým myšlienkam a často aj redukcia a pokrivenie myšlienok a princípov, na ktorých ony sami pôvodne stavali. Výsledkom je, že snahy (ak k nim vôbec dochádza) adresovať narastajúce systémové problémy sprevádzajúce tento úpadok v stále vyššej miere zlyhávajú, pretože problémy aj navrhované riešenia sú ukotvené v tom istom hodnotovom a ideovom základe. Tento stav zároveň predstavuje počiatočnú fázu nového cyklu.[1]

1 Hoci v odlišnom kontexte, pôsobnosť tohto vzorca popísal i teoretik vedy Thomas S. Kuhn (1922–1996). Podľa Kuhna prebieha prijatie každého nového myšlienkového konceptu v štyroch fázach. V prvej sú nová myšlienka či nová paradigma odmietané ako celkom nezmyselné. V druhej sa už začína pripúšťať, že koncept je zaujímavý, ale slabý a bez praktického využitia. V tretej fáze je myšlienka videná ako mimoriadne podnetná a jej aplikácie naberajú na kvantite i kvalite. Vo štvrtom štádiu si každý myslí, že táto myšlienka je celkom samozrejmá a nikto si už nepamätá, aká konfliktná téma to v skutočnosti v čase jej novosti bola (Kuhn 2003).

Ak sa chceme dostať ku koreňu globálnych výziev, pred ktorými dnes stojíme, musíme si začať klásť otázky ďaleko presahujúce rámec bežného nazerania na svet a vzťahy medzi prvkami, ktoré ho v celej jeho mnohorozmernosti utvárajú. Každá z dnešných veľkých výziev je výsledkom dlhodobého pôsobenia metanaratívu, ktorý si na celospoločenskej úrovni rozprávame a s ktorým sa individuálne i kolektívne stotožňujeme. Nikto totiž nemôže len tak vyrúbať dažďový prales alebo zotročiť či vyhladiť celý národ bez civilizačného príbehu, ktorému uverí dostatočné množstvo ľudí a ktorý takýto čin v ich očiach legitimizuje.

Civilizačné príbehy predstavujú veľké metanaračné rámce, v kontexte ktorých naše konanie, nech je akékoľvek, nadobúda zmysel. Metanaratív, v ktorom žijeme – inak povedané, náš hlbinný, často podvedomý, no o to silnejšie pôsobiaci pohľad na svet vystavaný na celej sústave hypotetických predpokladov o základnej povahe skutočnosti – je všetkým možným, len nie neživou teóriou. Zásadne totiž podmieňuje nielen kvalitu nášho vzťahu k druhým ľuďom, prírode či okolitému svetu, ale aj k nám samým. Vstupuje do nášho najhlbšieho vnútra, kde určuje hranice vnímania, ako aj to, čo považujeme za skutočnosť alebo ilúziu, a zároveň je projektovaný smerom von, kde formuje našu vonkajšiu skutočnosť a horizont možností, ktoré sa nám v ňom otvárajú (Tarnas 2006, s. 16). Predstavuje identitu, okolo ktorej sa točí život celej spoločnosti – identitu, ktorú sme my všetci začali na podvedomej úrovni absorbovať psychologickou osmózou už v okamihu nášho narodenia, neskôr cez rodinné vzorce a štandardy, a nakoniec prostredníctvom inštitucionalizovaného systému vzdelávania a každodennej interakcie v širšom sociálnom prostredí.

Nízka odozva modernistických vrstiev spoločnosti voči veľkým systémovým výzvam a ich obmedzená kapacita k novosti sú výsledkom ich naviazanosti na poslednú časť tohto cyklu definovaného maximálnou inštitucionalizáciou starého, už vyžitého civilizačného príbehu a minimálnou tvorivosťou. Spoločenské vrstvy spojené s postmodernou perspektívou sú týmto úpadkom tvorivých schopností vďaka svojej reaktívnej povahe

a relatívnej novosti zasiahnuté menej, no ako som ukázal na predchádzajúcich príkladoch, aj ony sú náchylné k fragmentovanej interpretácii systémových výziev. Tomu zodpovedá aj povaha ich presadzovaných riešení. Výsledkom je stav, keď v spoločenských štruktúrach takmer celkom absentujú systémovo orientované inovatívne myšlienky a mravná vôľa schopná na existenčné výzvy adekvátne reagovať. Tento deficit má v aktuálnom civilizačnom kontexte mimoriadne nebezpečné implikácie, pretože veľkú časť spoločnosti s rastúcou nevyhnutnosťou smeruje k systémovému kolapsu.

Ako v dnešnom hodnotovom chaose a intelektuálnej záplave navzájom protichodných ideí odhaliť hlbinné zákonitosti, ktoré riadia vznik, rozkvet a úpadok civilizácií? Ako rozlíšiť impulzy so skutočným potenciálom stimulovať autentickú tvorivosť od ich napodobenín, ktoré fakticky len replikujú a konzervujú status quo? A ako identifikovať kultúrnych vizionárov a inovátorov stojacich na tepe doby, schopných všetky tieto výzvy premeniť na príležitosti k hlbinnej premene a novému rozkvetu? **Tieto otázky otvárajú výzvu vstúpiť do priestoru nadhľadového myslenia vo veľkých obrazoch odkrývajúcich architektúru hlbinných súvislostí. To je prvý okruh, ktorému sa bude venovať táto kniha.**

Ak hlbinné zákonitosti vývoja civilizácií naozaj existujú, potom musia existovať aj jednotlivci, ktorí ich intuitívne alebo vedome dokážu zachytávať skôr než väčšina spoločnosti. Z logiky veci sú však nútení pôsobiť mimo etablovaných štruktúr, s minimom možností efektívne zasahovať do spoločenských procesov. Povaha ich pôsobenia, ktorá sa vymyká dobovo akceptovaným rámcom toho, čo je vnímané ako mysliteľné a možné, ich totiž buď zneviditeľňuje, alebo z nich robí hrozby narúšajúce status quo. Inak to nebolo ani s veľkými pioniermi modernity, Mikulášom Kopernikom (1473–1543) a Johannesom Keplerom (1571–1630):

> „Teraz, keď sú Kopernik, Kepler a všetci ostatní vnímaní ako prví z miliónov, ktorí uznávali nový vesmír, je ľahké zabudnúť, ako veľmi boli izolovaní. Počas ich života to totiž neboli žiadne milióny, ale skôr jeden alebo dvaja, neskôr hŕstka odvážlivcov, ktorí si navzájom písali listy z jednej krajiny do druhej a tajne sa povzbudzovali vo svojich len ťažko uveriteľných presvedčeniach. Na to, aby sme sa mohli vžiť do ich postavenia, by sme si museli predstaviť, že sme spravili epochálny objav, ktorý by však bol tvrdo odmietnutý nielen nevzdelanými masami, ale prakticky aj všetkými intelektuálnymi a kultúrnymi autoritami doby – všetkými najvýznamnejšími univerzitnými profesormi, najuznávanejšími vedcami, držiteľmi Nobelovej ceny, pápežom a ostatnými náboženskými vodcami, najpoprednejšími filozofmi, učenými prispievateľmi do *New York Review of Books* a *Times Literary Supplement* – všetkými uvedomelými a vzdelanými strážcami čistoty dobového svetonázoru. Naša koncepcia o kozme by bola desaťročie za desaťročím, ak by si ju vôbec niekto všimol, otvorene zatracovaná v podstate každým, kto niečo znamenal – odmietaná a ignorovaná ako absurdný nezmysel, alebo v prípade, že by to bolo nutné, napádaná a potláčaná ako nebezpečná heréza." (Tarnas 2006, s. 7)[2]

Pre historické civilizačné križovatky, keď stará perspektíva sveta už vyčerpala svoj kultúrotvorný potenciál a nová sa ešte len rodila, bolo príznačné to, že jednotlivé spoločnosti si väčšinou vôbec neuvedomovali, že stoja v delikátnom bode obratu. *Neuvedomovali si, že v podstate majú len dve základné možnosti: stagnáciu smerujúcu ku kolapsu alebo kvalitatívny prerod. K pochopeniu toho, že rastúce vnútorné pnutia a rozpory, spravidla sprevádzané stále silnejšími vonkajšími konfliktmi a turbulenciami, sú prejavom vážnych systémových problémov spravidla – ak vôbec – dospeli až v konečnej fáze tohto procesu, keď už bolo na transformáciu neskoro* (Bárta a kol. 2013, s. 24). To isté platí aj o našej súčasnej spoločnosti, s jedným zásadným rozdielom: na rozdiel od predošlých spoločností disponujeme nesmierne bohatým historickým poznaním, ktoré by sme mohli využiť pre

2 Dnes však našej pozornosti neuniká len samotná monumentálnosť kopernikovského obratu. Zároveň máme aj tendenciu zabúdať (a konvenčné dejiny popisujúce vedeckú revolúciu to prehliadajú úplne), že tieto objavy boli pôvodne celkom nabité duchovným významom. Prví vedeckí revolucionári vnímali svoje prieniky ako božské osvietenie, ako duchovné prebudenie voči skutočnej grandióznej skladbe a intelektuálnej kráse kozmického poriadku. Nové objavy boli triumfálnym zavŕšením posvätného snaženia. Nebeská a pozemská oblasť boli totiž po tisícky rokov považované za nezvratne oddelené reality, nesúerateľné rovnako ako bolo všetko božské a ľudské. Teraz však bola skutočná povaha božsky riadeného kozmu konečne odhalená a aj tie najhlbšie tajomstvá vesmíru sa náhle, vďaka milosti vládnuceho božstva, odkrývali pred ohromenými mysľami ich objaviteľov. Úžasná matematická harmónia a estetická dokonalosť kozmu odhaľovali dielo transcendentnej inteligencie nepredstaviteľnej moci a majestátu a v tejto epifánii bola zásadným spôsobom vyvýšená aj samotná ľudská inteligencia, schopná tieto mohutné deje uchopiť (Tarnas 2006, s. 5–10).

hlbšie pochopenie vzťahu medzi kolapsom a prerodom, i toho, akú úlohu v týchto veľkých procesoch hrajú radikálne nové idey s potenciálom stimulovať autentickú tvorivosť.

Veľká časť historických analýz zameraných na životné cykly civilizácií sa však orientuje len na povrchové symptómy civilizačných kolapsov v ekonomickej, politickej, sociálnej a environmentálnej sfére, čím ale obchádza to podstatné: *že rozkvet alebo chradnutie civilizácie súvisí predovšetkým s hodnotami a pohľadom na svet, ktoré formujú jej vnútorné ašpirácie.* O kvalite spoločenského života a povahe interakcií s širším prostredím totiž rozhodujú predovšetkým jemnejšie kultúrne a etické faktory psychospirituálnej povahy, ktoré formujú celkové hodnotové nastavenie a étos napĺňajúce životy členov každej spoločnosti. Výsledkom takto poňatých štúdií sú preto nevyhnutne len čiastkové vhľady spojené s poznaním, že civilizačné kolapsy sú spravidla dôsledkom neudržateľného spôsobu fungovania, v ktorom miera štrukturálnej komplexity presiahla kapacitu generovať výnosy umožňujúce ďalší chod spoločnosti.[3] Jediný „návod", ktorý z takýchto analýz vyplýva pre našu vlastnú destabilizovanú spoločnosť, je apel na

3 Príkladom takéhoto prístupu je práca Josepha Taintera (1949), podľa ktorého udržateľnosť spoločností závisí na schopnosti ich inštitúcií pružne riešiť vyvstávajúce problémy. Spoločnosti kolabujú, keď miera ich sociálnej komplexnosti a energetických nárokov dosiahne hranicu, ktorej prekročením snahy o ich adekvátne pokrytie vedú k stále nižšej návratnosti (Tainter 2022, s. 258–261). Podobne limitovaný je aj prístup Jareda Diamonda (1937), ktorý sa vo svojej analýze zameriava predovšetkým na tzv. primitívne a vzhľadom na hlavnú civilizačnú trajektóriu, ktorou sa veľké svetové kultúry uberali, okrajové spoločnosti. U tých nepochybne platí, že hlavné riziká ohrozujúce ich vitálnosť predstavuje práve environmentálny rozmer. Medzi faktory, ktoré podľa Diamonda v živote každej spoločnosti zohrávajú kľúčovú úlohu, patria znehodnotenie životného prostredia, klimatické zmeny, priateľské a nepriateľské vzťahy so susednými spoločnosťami a kvalitu odozvy tej-ktorej spoločnosti na výzvy jej životného prostredia. Premennými, s ktorými Diamond primárne pracuje, sú deforestácia a následné poškodenie habitatu, pôdne problémy (erózia, salinizácia, pokles úrodnosti), nedostatočné hospodárenie s vodou, nadmerný lov a rybárčenie, ničivý dopad privezených rastlinných a živočíšnych druhov, ľudská populačná explózia a zvýšený vplyv ľudského faktora (Diamond 2006, s. 6–11). U komplexnejších spoločností sa však situácia stáva omnoho zložitejšou, pretože v ich životnom cykle zohráva kľúčovú úlohu predovšetkým bohatá mozaika vzťahov a procesov pretkaná kultúrnymi a morálnymi hodnotami. Environmentálny rozmer do hry opäť naplno vstupuje až dnes, keď naša globálna spoločnosť narazila na materiálne limity svojho ďalšieho rastu.

radikálnu premenu životného štýlu, v ktorom však celkom chýba poukaz na povahu tejto premeny vychádzajúci zo zvedomenia metarozmeru, v ktorom je stará, zomierajúca identita danej spoločnosti ukotvená.

Až zahrnutie tejto roviny umožňuje jasne vnímať kauzálnu previazanosť kritických aspektov spoločenského života s civilizačnou mytológiou, ktorá utvára hodnotový systém aj dominantné vzorce spoločenského fungovania, a zároveň identifikovať princípy, pomocou ktorých by bolo možné vytvoriť nový metanaratív a s ním spojený civilizačný model schopný podporiť ďalší vývoj. Bez tohto kroku je výsledkom len opodstatnený, no z hľadiska schopnosti iniciovať reálnu pozitívnu odozvu sterilný alarmizmus. Ten zároveň sám osebe nepostačuje na prekonanie hlavnej prekážky pôsobiacej v samotnom centre rozkladných procesov – ľudského egoizmu – pretože nie je podporený perspektívou sveta a miesta človeka v ňom, v kontexte ktorej by sa snaha o kultiváciu a následnú premenu vlastných bytostných sklonov javila ako niečo hlboko zmysluplné a žiaduce. Bez tohto rozmeru sa ako hlavné opodstatnenie zásadnej zmeny pred človeka kladie iba vlastné prežitie (čo fakticky znamená, že egoizmus má byť prekonaný apelom na egoizmus). Podstatou ľudského života však nie je *prežiť*. Fyzické prežitie by malo byť len prostriedkom k tomu, aby človek svojím životom v sebe i vo vzťahu k druhým uskutočňoval vyššie axiálne hodnoty.

Živé uchopenie axiálnych hodnôt, ktoré by z ontologického hľadiska boli niečím viac než len subjektívnymi konštruktmi bez priameho vzťahu k objektívnej realite, do ktorej sme zasadení, je niečo, čo sme na civilizačnej aj individuálnej úrovni vo veľkej miere stratili. Kopernikovský obrat, ktorý pred päťsto rokmi inicioval vznik našej novovekej civilizácie, viedol k chápaniu sveta, ktoré síce v človeku podporilo individuálnu autonómiu, no zároveň ho vo svojich dôsledkoch redukovalo na izolovaný ostrovček zmyslu obklopený z duchovného hľadiska prázdnym a mlčiacim, čisto materialisticky interpretovaným kozmom. Toto odcudzenie voči samotnému kozmu, v ktorom žijeme, predstavuje hlavný zdroj, z ktorého sa odvíjajú aj všetky sekundárne formy odcudzenia, počnúc odcudzením od prírody a spoločnosti a končiac odcudzením od druhých ľudí i od seba samého.

V takomto kontexte možno o dejinách hovoriť len ako o procese redukovanom na vonkajšiu chronológiu politických a vojenských posunov a interakcií človeka s jeho širším sociálnym a environmentálnym prostredím,

ktorý akoby s vnútorným individuálnym prežívaním nijako nesúvisel. K *priestorovej* vykorenenosti sa tak pripája aj vykorenenosť *časová* a spojenie oboch týchto trhlín medzi človekom a svetom pôsobí ako mimoriadne silná prekážka brániaca tomu, aby sme veľkú civilizačnú križovatku našej doby uvideli, pochopili a prežili ako niečo s najhlbším možným významom pre celé ľudské bytie, pre všetky vnútorné ašpirácie, ktoré si ako ľudské bytosti nesieme. *Dejiny nášho sveta, ich možný význam i otázka, kým ako ľudia sme a kým sa ešte len môžeme stať, sa jednoducho stali súčasťou nevedomých vrstiev ľudskej psyché.* Ak sa ako jednotlivci aj ako spoločnosť máme vedome podieľať na uzdravení našej prítomnosti a formovaní budúcnosti autenticky podporujúcej rozvoj vyššieho ľudského potenciálu, jedným z ohnísk, ktoré je v sebe potrebné aktivovať, je živé, bytostné uchopenie *celého* historického procesu – zvnútornenie toho nesmierne bohatého toku dramatických metamorfóz ľudského ducha, plného vášnivých vzletov a tragických pádov, v ktorých vyhni boli formované všetky hodnoty a idey tvoriace základ duchovného a kultúrneho dedičstva ľudstva.

Kým je človek v tom najhlbšom zmysle slova a aké miesto zaujíma vo veľkom evolučnom príbehu vedomia, života a kultúry? Aký typ ľudskej identity nám môže pomôcť úspešne prekonať túto vývojovú križovatku a niesť ďalšiu etapu civilizačného vývoja smerom k stále väčšej zrelosti? Ako začať s múdrymi krokmi vedúcimi k budúcnosti, v ktorej by naše pôsobenie za sebou miesto deštrukcie zanechávalo hlboko vyživujúci, krásu podporujúci rozkvet, prospievanie a vzájomné obohacovanie všetkých kultúr i všetkých foriem života? **Tieto otázky, ktoré možno zodpovedať len z bodu v ľudskej psyché, kde sa celé toto bohatstvo prepletá s tými najvnútornejšími a najosobnejšími poryvmi individuálneho bytia, tvoria druhý okruh, ktorému sa bude venovať táto kniha.**

Sprievodcami pri našom spoločnom ponore do priestoru, v ktorom sa oba tieto okruhy bádania prepletajú, budú traja brilantní vizionári, ktorí okolo týchto tém svojimi životmi a tvorbou neustále oscilovali: Arnold J. Toynbee (1889–1975), Pitirim A. Sorokin (1889–1968) a Jean Gebser (1905–1973). Hoci pre Toynbeeho boli hlavným predmetom záujmu životné cykly civilizácií, pre Sorokina premeny paradigmatických systémov a pre Gebsera vývoj vedomia v čase, každý z nich disponoval mimoriadne košatou a mnohorozmernou mysľou, psychologicky a filozoficky

vytríbenou jasnosťou vhľadu, vysoko kultivovaným jazykovým prejavom, hlbokou existenciálnou autenticitou, no predovšetkým nesmierne živým citom pre *kairos* – schopnosťou kvalitatívne uchopovať váhu a význam osudovej voľby, pred ktorou dnešné ľudstvo z vývojového hľadiska stojí.

Všetci traja sa zhodovali v tom, že jedinou silou schopnou zastaviť stále intenzívnejšie systémové otrasy a premeniť veľké výzvy na otázky poháňajúce v podstate nevyhnutnú kvalitatívnu transformáciu, vedúcu k novej, subtílnejšej a mravne prebudenej forme ľudskosti, je *tvorivosť*. Hlavným stimulom civilizačného vývoja je práve táto spontánne hravá a zároveň nesmierne vážna kapacita z ponoru do hĺbky bytia pretvárať vlastnú identitu a radikálne presahovať hranice toho, čo je v etablovanej spoločnosti považované za mysliteľné a možné. Všetci traja zároveň stavali na obrovskej erudícii a intelektuálnej pružnosti, ktorých spojenie im umožňovalo nahliadať na historické procesy a perspektívy sveta (dnes v niektorých ohľadoch pokladané za prekonané) z pozície metafyzicky otvorenej empatie a zvedavosti. Práve táto schopnosť je základnou podmienkou skutočného pochopenia vnútornej skúsenosti ľudí a kultúr minulých čias. A ako ukazujú ich vlastné reflexie, všetci traja boli zároveň mystikmi:

> „Pri každom z týchto šiestich zaznamenaných momentov bol autor prostredníctvom vplyvu konkrétnej historickej udalosti na jeho imagináciu vtiahnutý do bezprostredného spojenia s jej aktérmi a pred jeho zrakom sa náhle rozprestrela scéna, v ktorej sa táto dávno minulá udalosť odohrala. No bol tu ešte jeden moment, pri ktorom mu bol dopriaty omnoho väčší a podivuhodnejší zážitok. V Londýne, v južnej časti Buckingham Palace Road, keď po chodníku lemujúcom západnú stenu stanice Victoria Station kráčal južným smerom, sa autor raz, v jedno popoludnie, krátko po skončení prvej svetovej vojny – presný dátum si nezaznamenal – ocitol v spojení nielen s tou či onou epizódou dejín, ale so všetkým, čo bolo, je a bude. V tej chvíli si priamo uvedomil, ako ním v mohutnom prúde jemne pretekajú dejiny a ako jeho vlastný život vyviera ako vlna v prúde tohto obrovského prílivu. Tento zážitok trval dosť dlho na to, aby si počas neho všimol edwardiánsku červenú tehlovú povrchovú úpravu a biele kamenné obklady steny stanice, ktoré sa kĺzali po jeho ľavici, a aby sa, spola prekvapený a spola pobavený, zamyslel nad tým, prečo práve táto neprimerane prozaická scéna vytvorila fyzickú kulisu pre osvietenie

jeho mysle. O chvíľu neskôr sa spojenie skončilo a snívajúci sa ocitol späť v každodennom londýnskom svete, ktorý bol jeho rodným sociálnym prostredím a ktorého charakteristickou súčasťou bola edwardiánska stena stanice." (Toynbee 1954, s. 139–140)

„Na jednej strane tu bolo triezve, krištáľovo jasné dianie v každodennom živote, ktoré som vnímal a na ktoré som ‚normálne' reagoval, a na druhej strane tu zároveň bolo premenenie a vnútorné vyžarovanie nepopísateľného, nadpozemského, priehľadného ‚Svetla' – bez akejkoľvek extázy, žiadne emócie, len duchovná jasnosť, tichá radosť, vedomie nezraniteľnosti, prvotná dôvera ... Od Sarnathu som akoby vnútorne pretvorený, odvtedy je jednoducho všetko na svojom mieste – a naďalej to pôsobí v podobe akéhosi vyžarovania, ktoré je neustále prítomné." (Feuerstein 1987, s. 173)[4]

Prvý popis pochádza od Toynbeeho, druhý od Gebsera. Oba veľmi výstižne približujú stav rozšíreného vedomia, v rámci ktorého subjekt presahuje svoje vlastné hranice a cíti sa byť súčasťou väčšieho celku – v tomto prípade celku prežívaného ako prúd času, ako jednota všetkého čo bolo, je a bude. Dopad takýchto skúseností, keď sa individuálne vedomie hlboko prepletie s kolektívnym nevedomím a časový proces už viac nie je vnímaný ako abstraktná veličina, ale ako živá kontinuita skúsenosti prechádzajúca subjektom, má nesmierny význam pre hlboké existenciálne zakorenenie vo svetovom priestore. Pri Sorokinovi záznam takejto iluminatívnej skúsenosti nemáme, no to, čo u neho možno vidieť (a tento rozmer je prítomný aj u Toynbeeho a Gebsera), je dlhodobá existenciálna iniciácia prostredníctvom extrémnych osobných skúseností, ktoré hlboko formovali jeho vnútorný vývoj a vzťah k existencii, hodnotám a spoločnosti:

„Okrem radostí a bolestí, úspechov a neúspechov bežného ľudského života som prešiel šiestimi uväzneniami. Zažil som aj nezabudnuteľnú skúsenosť odsúdenia na smrť, keď som počas šiestich týždňov deň čo deň očakával popravu komunistickou popravčou čatou. Viem, čo znamená byť zatratený, vyhnaný a stratiť svojich bratov i priateľov v politickom zápase. No v istej, hoci skromnej miere som zakúsil aj požehnanie tvorivej práce. Tieto životné skúsenosti ma o človeku, spoločnosti a ľudskom údele naučili viac než nespočetné knihy, ktoré som prečítal, a všetky prednášky, ktoré som si vypočul." (Sorokin 1963, s. 11)

Ontologická hĺbka uchopenia historického procesu je u týchto troch vizionárov v priamej úmere s ontologickou hĺbkou ich uchopenia vlastnej psyché. Dejiny pre nich nie sú súborom dávno minulých udalostí, ale procesom, v ktorom sú ako historici kultúry a vedomia priamo ponorení. Ich schopnosť vnímať v dejinách vzorce, cykly a rytmy preniknuté mravným a duchovným významom je s týmto prístupom neodlučiteľne prepojená.

Vzhľadom na nárok, ktorý takáto forma participatívneho poznávania dejín na človeka kladie, je prirodzené, že v akademickom prostredí zaťaženom abstraktnosťou poznávacieho procesu, ideologickou fixáciou na materialistické východiská, objektivizáciou skutočnosti a odpojenosťou od svetového diania, ich dielo nemohlo nájsť náležité ocenenie – a teda ani pokračovateľov, ktorí by nimi iniciovaný impulz ďalej systematicky rozvíjali. Čiastočne sa ich prístupu približuje fenomenologické uchopenie dejín Jóhanna P. Árnasona (1940) s jeho dôrazom kladeným na imagináciu a symbolické horizonty, prostredníctvom ktorých každá civilizácia manifestuje svoju identitu. U Árnasona však absentuje reálne zahrnutie transcendentného rozmeru, ktorý vníma iba ako súčasť inventára jednotlivých civilizácií, nie ako ontologický základ, z ktorého tento inventár i historický proces samotný vyvierajú. Ontologické uchopenie historického procesu troch spomínaných mysliteľov v súčasnosti najviac rozvíjajú americký filozof Ken Wilber (1949) a slovenský filozof Emil Páleš (1966) – z pochopiteľných dôvodov ale nie sú akademicky etablovaní. Táto ruptúra v kontinuite tradície myslenia však nijako neobmedzuje zámer tejto knihy, naopak, spojenie prístupov tejto trojice, doplnené Wilberovým systémom, je preň absolútne kľúčové (integráciu systému Emila Páleša nechávam na pokračovanie tejto knihy, ktoré však odkladám na svoje mysliteľsky zrelšie roky).

Toynbeeho systém odpovedá na otázku *Ako sa vyvíjajú civilizácie?* Je postavený na chápaní dejín ako procesu vzniku, rozkvetu, úpadku a zániku

4 Popisovanú transformačnú skúsenosť, ktorá plne korešponduje s poňatím reality zachyteným v jeho filozofickej vízii, Gebser zažil počas svojho pobytu v Indii, v Sarnathe (1961). Záznam o nej pochádza z listu jeho priateľovi, Georgovi Feuersteinovi, v ktorom ho zároveň žiadal, aby si toto zdieľanie nechal pre seba, pretože nechcel, aby jeho kritici skúsenosť zneužili na diskreditáciu jeho diela. Feuerstein list zverejnil až mnoho rokov po Gebserovej smrti.

civilizácií, poháňaného dynamikou medzi výzvami a tvorivými reakciami na ne. Zároveň prináša makrohistorický panoramatický rámec, vďaka ktorému možno civilizácie vnímať takmer ako historické osobnosti – majú svoju jedinečnú identitu i vývojový potenciál, pri ktorého napĺňaní môžu uspieť rovnako ako zlyhať. Pre Gebsera je ústredná skôr otázka *Čo sa pri veľkých vývojových posunoch v čase deje s vedomím človeka?* Civilizácie a ich metamorfózy sú pre neho vonkajším prejavom hlbších mutácií v spôsobe vnímania reality, vďaka čomu poskytuje bázu pre ontologickú morfológiu vedomia umožňujúcu chápať celkové smerovanie historického procesu. Sorokin, s jeho axiologicko-kultúrnou diagnózou oscilácií medzi rôznymi systémami krásy, pravdy a dobra, slúži medzi oboma týmito prístupmi ako praktické premostenie. Tým, že odpovedá na otázku *Prečo civilizácie menia svoju hodnotovú orientáciu?* ich totiž ukotvuje v ľahko zrozumiteľnej hodnotovej škále. Cieľom knihy nie je formulovať ďalšiu parciálnu teóriu dejín, ale vytvoriť metaperspektívu schopnú všetky tieto roviny integrovať do jedného konzistentného interpretačného celku, ktorý možno reálne použiť pri tvorivej práci s veľkými systémovými výzvami.

Tieto úvodné strany načrtli základné obrysy priestoru, v ktorom sa bude pohybovať celé nasledujúce rozprávanie. V ďalších častiach sa tento rámec bude postupne rozširovať, prehlbovať a konkretizovať. Mojou nádejou je, že výsledkom bude stále zrozumiteľnejšia a ľahšie čitateľná mozaika vzťahov a súvislostí, vďaka ktorej bude čitateľ nielen jasnejšie chápať význam a celkové smerovanie komplexných spoločenských pohybov, ale aj osobnejšie vnímať ich hlbokú previazanosť s jeho vlastným životom. Práve z tohto miesta bytostného prepojenia osobného a svetového rozmeru sa totiž rodí odhodlanie k svetoobčianstvu, vďaka ktorému môže každý z nás postupne dorastať do zrelej podoby vedomého spolutvorcu identity nášho celoplanetárneho spoločenstva.

Keďže civilizačná križovatka, na ktorej dnes stojíme, je neoddeliteľne spojená s celkovou hodnotovou a ideovou identitou Západu (samozrejme, som si vedomý toho, že korene siahajú omnoho hlbšie a na niektoré ich línie sa detailnejšie pozrieme neskôr), prvá časť bude zameraná práve na zmapovanie procesu vzostupu a úpadku tohto civilizačného okruhu.

ZÁVER

Túto knihu som otvoril obrazom veľkej systémovej krízy a priam epickej miery bezradnosti a bezmoci, v ktorej sa naša civilizácia ocitla. V tomto kontexte možno trajektóriu celej knihy označiť aj ako *cestu z bezmoci*. Toynbee, Sorokin aj Gebser totiž každý svojím vlastným jazykom ukázali, že kríza je prirodzenou súčasťou všetkých spoločenských aj osobných procesov: nie je len obdobím rozpadu, ale aj obdobím mimoriadnej príležitosti. Predstavuje privilegovaný moment umožňujúci aktiváciu tvorivého potenciálu, prostredníctvom ktorého môžu jednotlivci, ale aj celé ľudské spoločenstvá dospieť k vyššiemu stupňu sebaaktualizácie. Práve v okamihoch, keď staré odpovede prestávajú platiť a dosiaľ zaužívané istoty sa obracajú na prach, totiž vzniká priestor, v ktorom môže ľudský tvorivý duch rozprestrieť krídla k novým vzletom. *Ak sa človek chce stať tou najlepšou verziou seba samého, kríza je v podstate tým najlepším miestom, v ktorom sa môže ocitnúť.*

Pre Toynbeeho je podstatou celej civilizačnej dynamiky rytmický pulz medzi výzvou a tvorivou odozvou. Civilizačné rozkvety, prostredníctvom ktorých sa zväčša rodili veľké diela ľudského ducha, sú výsledkom úspešných odpovedí na dobové existenčné dilemy. Krízy sú prejavom vyčerpania schopnosti starých, už vyžitých foriem tvorivosti vnášať do ľudských životov zmysel a ich pozvoľné stupňovanie je výsledkom kontinuálneho zlyhávania tvorivej odpovede na novo sa vynárajúce výzvy. Príčinou úpadku a zániku civilizácií nie je primárne to, že by boli porazené vonkajšími silami, ale to, že strácajú schopnosť tvorivo reagovať na meniace sa podmienky v ich vlastnom sociálnom, kultúrnom a duchovnom priestore. Tvorivá minorita sa premieňa na dominantnú minoritu, živá tvorba na mechanické opakovanie a rastúca vnútorná rigidita postupne oslabuje schopnosť

spoločnosti aktivovať vlastné tvorivé zdroje. Cesta von z dnešnej krízy podľa neho nespočíva v technických riešeniach ani v reformných snahách o reštauráciu kultúrnych princípov zodpovedných za minulé rozkvety, ale v zrode kvalitatívne novej odozvy nesenej ďalšou generáciou tvorivej minority schopnej spoločnosť prebudiť a zjednotiť okolo novej, zmysel a integritu podporujúcej vízie budúcnosti.

U Sorokina je nosný hlbší ponor do vzťahov medzi základnými paradigmatickými systémami – ideačným, senzuačným a idealistickým – z ktorých vyvierajú hodnoty formujúce všetky dôležité aspekty spoločenského života. Keďže každý z týchto systémov je v niečom čiastkový a zachytáva len určitú časť skutočnosti, ich schopnosť stimulovať ďalší tvorivý rozvoj sa vždy po nejakom čase vyčerpá. Práve rastúca fixácia na takto vyčerpanú paradigmu zohráva kľúčovú úlohu pri premene tvorivej minority na minoritu dominantnú. Jadro dnešnej civilizačnej krízy Sorokin vidí vo vyčerpaní senzuačnej kultúrnej formy. Civilizácia jednostranne orientovaná na zmyslovo uchopiteľnú realitu, materiálny blahobyt a vedecko-technický pokrok síce dosahuje mimoriadne úspechy v ovládaní vonkajšieho sveta a podpore individuálnej emancipácie, zároveň však stráca spojenie s hlbšími hodnotovými zdrojmi, bez ktorých nie je možná dlhodobá spoločenská súdržnosť. Poznanie sa fragmentuje, ľudské ašpirácie strácajú zmysluplné smerovanie a obraz sveta sa rozpadá do podoby nesúvisiacich častí. Východisko z krízy preto spočíva v presune ťažiska civilizačnej identity k idealistickej kultúrnej forme, ktorá dokáže obnoviť zdravú rovnováhu medzi hyperbolizovanými senzuačnými a vytesnenými ideačnými aspektami skutočnosti. Len z obrazu sveta a človeka, ktorý vychádza z takejto syntézy, je možné tvorivo uchopiť veľké systémové výzvy a otvoriť novú epochu civilizačného rozkvetu.

Gebser civilizačné procesy zasadil do rozsiahleho procesu vývoja vedomia siahajúceho naprieč časom až k počiatkom ľudskej cesty na planéte. Prelomovými míľnikmi tejto dlhej trajektórie sú mutácie vedomia, v rámci ktorých vždy dochádza k úplnej reštrukturalizácii ľudskej skúsenosti. Každá štruktúra vedomia so sebou prináša unikátny spôsob ľudského bytia vo svete, nové ukotvenie v čase a priestore, nové uchopenie vlastnej identity i vzťahu k hlbinnej báze reality – Vždyprítomnému zdroju. Posledných niekoľko tisícročí človek objavoval mentálnu štruktúru vedomia, ktorej

hlavnými darmi sú jasné individualizované vedomie, introspektívne orientovaná morálka, logické myslenie a ostré mentálne rozlíšenie kvalitatívnych a kvantitatívnych aspektov reality. Veľká civilizačná kríza našej doby je vonkajším prejavom krízy tejto štruktúry vedomia, ktorá dosiahla hranice vlastných možností a v stále väčšej miere začala pôsobiť deštruktívne, pretože zdravá individuácia prerástla do hlbokej existenciálnej epidémie oddelenosti, odcudzenia a fragmentácie. Rozpad mentálneho prežívania reality je ale zároveň sprevádzaný procesom zrodu novej integrálnej štruktúry vedomia, ktorá človeku umožňuje tvorivo uchopiť a prerásť veľké systémové dilemy, obsiahnuť a zladiť všetky vývojovo staršie vrstvy hlbinnej ľudskej identity a obnoviť jednotu bytia s plným uchovaním individuality, ktorú si človek na svojej dlhej ceste časom sformoval.

Každý z našich troch sprievodcov zároveň prostredníctvom svojej interpretácie kríz (minulých aj tej súčasnej) jedinečným spôsobom nasvietil cyklus paradigmatického starnutia a jeho význam v civilizačnej dynamike: *Kríza nie je anomáliou ani zlyhaním vývojového procesu, ale prirodzeným dôsledkom vyčerpania starých foriem, ktoré už nedokážu stimulovať ďalší tvorivý rast.* Zároveň predstavuje priestor otvorených možností, v ktorom sa výzvy premieňajú na príležitosti, v ktorom sa rodia nové odpovede, nové hodnotové orientácie a nové formy vedomia schopné otvoriť ďalšiu kapitolu civilizačného príbehu. *Budúcnosť v takomto kontexte nestojí primárne na tom, aké technológie vyvinieme, ale na našej schopnosti nanovo uchopiť a prejaviť podstatu ľudskosti.*

Hlavným cieľom tejto knihy bolo nájsť nositeľov takejto tvorivej odozvy – jednotlivcov, komunity, platformy a organizácie, ktorí sú živou odpoveďou na hlboké potreby našej doby. Ako najperspektívnejší zárodok posunu k takejto prebudenej svetocentrickej a zároveň životocentrickej existencii sa ukázalo hnutie kultúrnych kreatívcov a ďalších skupín, ktorých hodnotová orientácia naznačuje postupný presun k integrálnej štruktúre vedomia. *Aké sú reálne vyhliadky na to, že sa táto nová tvorivá minorita presadí a vytvorí plošne akceptovaný civilizačný model? Aká je šanca, že sa všeobecne žitou spoločenskou realitou stane regeneratívna kultúra a nie nejaká forma technokratickej dystópie?*

Celá naša cesta časom vypovedá o tom, že veľké kvalitatívne posuny sa dejú aj napriek tomu, že z pozície etablovaných dobových štandardov

pravdepodobnosti úspechu takýchto skokov za hranice možného nenasvedčovalo v podstate nič. Toynbeeho metaforickým jazykom išlo o *„bláznovstvá"*. Dejiny civilizácie však spočívajú práve na vytrvalej tendencii takýchto „bláznovstiev" uspieť. Spravidla išlo vždy o relatívne dlhý proces, ktorého podstatou bolo fundamentálne pretvorenie vzťahu človeka k svetu i k sebe samému. Vždy bolo potrebné nanovo vytvoriť veľký spoločenský príbeh, ktorý túto epochálnu transformáciu opodstatňoval a ukazoval ju nielen ako možnú a žiadúcu, ale ako prakticky nevyhnutnú pre plnú manifestáciu toho, čo to znamená byť človekom. Poslednou kolektívnou skúsenosťou tohto typu je renesancia – aj keď v porovnaní s dnešným prelomovým posunom išlo o premenu nižšieho rádu, pretože sa týkala len západného civilizačného okruhu, zatiaľ čo v súčasnosti pred nutnosťou úplnej transformácie povahy ľudskej prítomnosti na tejto planéte stojí celé ľudstvo.

Mikuláš Koperník svoje kľúčové dielo *De revolutionibus orbium coelestium* (*O obehoch nebeských sfér*), ktorým inicioval veľký kozmický obrat od geocentrického k heliocentrickému poňatiu skutočnosti, publikoval v roku 1543. Hlavné dielo Isaaca Newtona *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (*Matematické základy prírodnej filozofie*), ktorým bola heliocentrická perspektíva definitívne potvrdená ako nespochybniteľný vedecký fakt, bolo vydané v roku 1687. Koperník bol pokladaný za heretika. Newton za génia. Na to, aby sa z heretika stal génius, bolo potrebných 144 rokov plných nesmierne intenzívnych zápasov medzi rôznymi prejavmi predmoderného a moderného vedomia. *Je vysoko pravdepodobné, že podobný proces bude sprevádzať aj historické presadenie sa integrálnej štruktúry vedomia. Ako vždy predtým, miera medzi utrpením sprevádzajúcim zomieranie starého sveta a radosťou zo zrodu nového, bude v konečnom dôsledku plne v ľudských rukách. Je daná našou otvorenosťou životu, jeho zmyslu a tvorivým možnostiam, ktoré pred nami otvára.*.

Ak sa súčasné trendy budú naďalej prehlbovať, najrealistickejším scenárom budúcnosti je mozaikový svet tvorený širokým spektrom civilizačných možností. Niektoré krajiny budú svojimi hodnotovými voľbami oscilovať smerom k regeneratívnej kultúre, iné budú smerovať k zhmotneniu techno-optimistickej vízie, mnohé budú v dôsledku vlastnej pasivity stagnovať a väčšina bude tvorená rôzne vypomerovanou zmesou všetkých týchto tendencií. Kauzálna logika týchto volieb a ich vzťahu k realite však bude viesť k tomu, že prechodné a hybridné modely budú postupne ustupovať a ich miesto budú v stále vyššej miere zaberať vyhranenejšie a vnútorne konzistentnejšie civilizačné modely, kde hlavným rozlišovacím znakom bude odlišný prístup k transcendencii dnes dominantnej podoby človeka. Na jednej strane bude dôraz kladený na rozvoj prirodzeného ľudského potenciálu postavený na kultivácii vedomia, na strane druhej bude fokus zameraný na presahovanie ľudských limitácií prostredníctvom technológie (so sprievodným satelitom v podobe rôznych foriem totalitarizmu). Oba prístupy budú celkom pochopiteľne tvoriť inštitucionálne a politické štruktúry, ktoré budú podporovať ich zvolené smerovanie.

Predpovedať, ako presne budú tieto dva civilizačné modely interagovať, je mimo záberu tejto knihy. V kontexte prepojenosti všetkých aspektov planetárneho ekosystému, ktorý tvorí materiálnu bázu pre oba modely, však ich vývoj nemožno chápať ako dva navzájom izolované procesy. Vzhľadom na výrazné mocenské zázemie techno-optimistického modelu, hlboké rozdiely v chápaní reality a ľudskej prirodzenosti, ako aj zásadné implikácie úspechu zhmotňovania jedného modelu pre možnosti zhmotňovania toho druhého, sa ich dlhodobá koexistencia javí ako mimoriadne problematická, pretože na praktickej úrovni sa navzájom v podstate vylučujú. Otázka budúceho vzťahu týchto dvoch civilizačných trajektórií preto zostáva otvorená. Rovnako otvorené je aj to, ako sa budú vyvíjať vzťahy medzi Západom a blokom BRICS na čele s Čínou, ktorá je veľmi pravdepodobne na ceste stať sa novým svetovým hegemónom – Západ vo svojej súčasnej podobe totiž na jej mimoriadne pokročilú architektúru produkčných a realizačných vzťahov a procesov v podstate nemá odpoveď. O tom, nakoľko bude vzostup Číny pre svetové spoločenstvo požehnaním a nakoľko skôr prinesie len novú, sofistikovanejšiu formu kontroly, rozhodne predovšetkým to, nakoľko sa jej podarí obnoviť spojenie s jej duchovnými koreňmi, tvorenými umením ušľachtilého kráčania po Ceste, ktoré celý svet prirodzene uzdravuje tým, že uvádza do súladu „Desaťtisíc vecí" a Tao (pozn. 35). Povrchovú politickú identitu, ktorá ju posledných sto rokov definuje, totiž možno pokladať predovšetkým za nevyhnutnú obrannú reakciu na vývojové impulzy, ktoré priniesla expanzia Západu, a je možné, že v procese kontinuálneho vzostupu Číny dôjde k spontánnej

rekalibrácii smerom k týmto hlbinným aspektom jej identity a k ich novému uchopeniu v podmienkach súčasného sveta.

Podobná možnosť stojí aj pred Západom, s tým rozdielom, že bez takéhoto obnovenia spojenia s hlbinnou identitou postavenou na plne aktualizovanom uchopení renesančného impulzu a integrácii osvietenskej a romantickej línie humanizmu do živej syntézy vyvierajúcej z vedomého spojenia s duchom doby, ho s veľkou pravdepodobnosťou čaká len ďalší úpadok. Na rozdiel od Číny už má totiž jeho súčasná identita svoj vrchol dávno za sebou a k novému rozkvetu ho môže priviesť len akt novej tvorby, presne v duchu, k akému poukazovala séria strategických dokumentov komisie ERAB zameraných na možnosť v Európe naštartovať novú renesanciu (pozri s. 16). Zrejme ako najlepšia možná indícia k žiadúcej kvalite schopnej pozdvihnúť celý európsky priestor slúži eurohymna tvorená Beethovenovým zhudobnením časti Schillerovej *Ódy na radosť*:

„Radosť, iskra bohov krásna, / dcéra ty elyzejská!
V svätyň tvoju vstupujeme, / bázňou jatí, nebeská.
Tvoje kúzlo spája stuhou, / čo zlá móda rozdelí,
Až tvoja peruť zavlaje / ľudí bratstvo naplní.
Kto ten veľký čin vykonal, / byť priateľom priateľa,
Kto pôvabnú ženu získal, / v šťastí s nami zajasá.
Hoc bys iba jednu dušu / svojou v širom svete zval!
Ak ani to nedokážeš, / v plači pôjdeš v pustú diaľ.
Radosť pijú všetci živí / z ňadier matky prírody;
po jej stopách, plných ruží, / kráčajú dobrí i zlí.
Bozk svoj, révu darovala, / na smrť verných priateľov,
červu rozkoš sladkú dala, / Boha sláviť cherubom!
S radosťou, jak slnko letí / klenbou nebies nádhernou,
Bežte bratia v skutkoch svojich, / cestou vzletnou hrdinskou.
V náruč spejte, milióny. / Bozk ten pojme celý svet!
Bratia! Kde svit hviezdy končí, / Otec náš k nám hľadí späť.
Skláňate sa, milióny? / V Tvorcu svojho tušení?
Hľadaj, tam za hviezdnou klenbou, / trón má v láske nebeský.“[220]

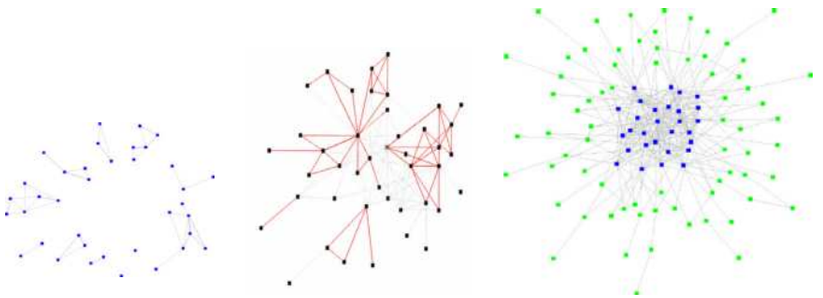
220 Môj preklad s dôrazom na zachovanie dôležitých obsahových detailov Schillerovej básne. Na rozdiel od dostupných prekladov, ktoré kladú väčší dôraz na poetický rozmer, je tu prioritou metafyzický a morálny význam básne.

Ak sa tieto hodnoty, ktoré Západ formálne proklamuje, stanú reálne žitou skutočnosťou, vo svetovom priestore sa znova môže povzniesť na pozíciu autentického civilizačného lídra. Rovnakú duálnu podobu má aj perspektíva budúcnosti rozvojových krajín. Celý svet si bude voliť medzi scenármi postavenými na ďalšom rozvíjaní už vyžitých senzuačných hodnôt a znovunájdením umenia toho, čo to znamená byť človekom, v ktorého jadre budú stáť idealisticko-ideačné hodnoty ukotvené v integrálnej štruktúre vedomia.

Regeneratívny civilizačný model ukotvený v integrálnej štruktúre vedomia sa zatiaľ nachádza len v počiatočnej fáze svojho formovania. Tvoria ho tisíce holisticky orientovaných iniciatív, komunít a jednotlivcov, ktorí prinášajú hodnotovo príbuzné odpovede na rôzne aspekty súčasnej krízy. Každá z týchto iniciatív predstavuje pozoruhodný prejav tvorivosti a odvahy experimentovať s novými formami života, vzdelávania, ekonomiky, zdravotnej starostlivosti či spoločenskej organizácie. Napriek tomu, že každá takáto časť už dnes pôsobí ako malý ostrov regeneratívnej budúcnosti obklopený oceánom minulosti v podobe dominantnej kultúry, tento zárodok má jednu zásadnú slabinu. Prekypuje tvorivosťou, no ako celok ho zatiaľ charakterizuje pomerne nízka miera vzájomnej integrácie – tvorí ho množstvo rezonujúcich, no neprepojených fragmentov. Každá z týchto iniciatív síce predstavuje určitú holisticky orientovanú inováciu, no len zriedkavo je sprevádzaná vedomým pochopením toho, ako jej špecifický prínos súvisí so všetkými ostatnými inováciami a akým spôsobom by mohli spoločne vytvárať funkčný sociokultúrny ekosystém schopný pôsobiť ako reálna civilizačná alternatíva voči súčasnému modelu.

Absencia takéhoto syntetizujúceho nadhľadu a rozhľadu vedie k tomu, že hlavným cieľom väčšiny iniciatív je hľadať cesty k tomu, ako tú „ich“ inováciu presadiť v aktuálnom systéme, čo sa najčastejšie končí neúspechom. Je to totiž podobné, ako keby sme sa pokúšali zapojiť žiarovku do parného stroja. Takéto prepojenie dvoch celkom odlišných systémov si vyžaduje obrovské množstvo energie a výsledok býva často rozporuplný. Čo je celkom pochopiteľné – účelom žiarovky nie je zapojenie do parného stroja, ale do jej zodpovedajúceho technologického systému, v ktorom je jej funkcionalita podporovaná synergiami s ostatnými technológiami

založenými na rovnakých princípoch. Snáh prepájať tieto inovácie medzi sebou je zatiaľ relatívne málo a snáh prepájať ich prostredníctvom systémovej inteligencie schopnej synchronizovať krátkodobé, strednodobé a dlhodobé ciele naprieč celým regeneratívnym priestorom je zatiaľ ako šafránu. *Dizajnová inteligencia schopná spájať teóriu s praxou a vytvárať priestor pre synergie umožňujúce týmto ohniskám tvorivosti dozrievať do podoby funkčných, navzájom prepojených systémov, je najvzácnejším zdrojom dneška. Je zároveň hlavnou podmienkou umožňujúcou postupné odpútanie globálnych aj lokálnych mocenských štruktúr od záujmových sietí a inštitucionálnych vzorcov zodpovedných za ich patologické prejavy.*

Obr. 12: *Postupnosť formovania civilizačného systému od izolovaných fragmentov cez prepojené sústavy až k plne integrovanému stavu*

Na to, aby mohol regeneratívny civilizačný model dosiahnuť svoju zrelú, plne rozvinutú a integrovanú podobu, je potrebná predovšetkým podstatne vyššia úroveň systémovej inteligencie ukotvenej vo vedome nesenej komplexnej vízii sveta a človeka v ňom, ktorá by v tvorivých procesoch a snahách o prepájanie slúžila ako živý obraz budúcnosti priťahujúci všetky čiastkové regeneratívne procesy. *Ako však vytvárať stimulujúce iniciačné miesta, v ktorých by si človek mohol formovať svetocentrickú identitu postavenú na vedomí bytostného spojenia so svetom aj morálnu vôľu schopnú toto vnútorné puto premieňať do podoby nových spoločenských štandardov a štruktúr zodpovedajúcich nárokom doby?* Možných akupresúrnych bodov podporujúcich formovanie takýchto miest je viacero, no vzhľadom na veľké množstvo obsahových línií, ktoré je potrebné zahrnúť, za najprirodzenejší rámec podporujúci kultiváciu tohto typu inteligencie

pokladám vyššie vzdelávacie inštitúcie. Práve tu sa však dostávame k najcitlivejšiemu bodu prebiehajúcej transformácie, k hlavnej prekážke a zároveň najväčšej, zatiaľ nevyužitej príležitosti.

Naviazanie tvorivých procesov na inštitúcie v minulosti zväčša viedlo k zásadnému urýchleniu cyklu paradigmatického starnutia, pretože tak, ako inštitucionalizácia slúžila stabilizácii a efektívnej replikácii nových hodnôt a tvorivých procesov, viedla aj k ich formalizácii a osifikácii, ktoré z nich v stále vyššej miere robili brzdu skutočného vývoja slepú voči novým výzvam a príležitostiam. Špecifická povaha regeneratívneho prístupu ukotveného v integrálnej štruktúre vedomia však tento problém môže z veľkej časti minimalizovať, pretože *regeneratívna kultúra tvorí inštitúcie predovšetkým ako nástroje slúžiace životu a tvorivému vývoju, nie ako rigidné mechanizmy vlastnej sebareplikácie.* Ukazuje to obrovské množstvo organizácií, firiem a platforiem, ktoré celú svoju štruktúru, organizačné procesy a vnútornú kultúru budujú ako živé systémy schopné pružne a zároveň rezilientne reagovať na vonkajšie i vnútorné podnety. Každý člen, bez ohľadu na jeho pozíciu, v nich má vysoký stupeň autonómie, vďaka čomu zodpovednosť a vysoká profesionalita predstavujú celkom prirodzený dôsledok dôvery, rešpektu a ľudskosti, ktoré prenikajú všetky aspekty fungovania tohto typu adaptácie organických princípov do oblasti sociálneho riadenia. Podobne je možné tvoriť aj pokročilé vzdelávacie inštitúcie.[221]

Samotná prítomnosť takéhoto potenciálu však ešte neznamená, že by dnešné vzdelávacie inštitúcie boli ochotné takúto premenu začať. Práve naopak – ak sa pozrieme na súčasný univerzitný systém, len ťažko by sme si mohli predstaviť väčší kontrast medzi žiadúcim a reálnym stavom. Hoci UNESCO v Deklarácii venovanej vyššiemu vzdelávaniu pre 21. storočie potrebu orientácie vzdelávacieho procesu týmto smerom proklamovalo ešte v roku 1998, väčšina univerzít a vysokých škôl tento kľúčový rozmer jednoducho ignoruje. Vo všeobecnosti možno povedať, že dnešné vyššie vzdelanie z veľkej časti stratilo schopnosť pozitívne vplývať na svet a aktívne otvárať nové horizonty kultúrneho a civilizačného vývoja – namiesto

221 Pre hlbší vhľad do širokého spektra možností tvorby a rozvíjania organizácií ako živých učiacich sa systémov, schopných prepájať vysokú mieru individuálnej autonómie s kolektívnou inteligenciou, adaptabilitou a rezilienciou, pozri: Laloux 2016, Meadowsová 2015, ale aj Hutchins a Stormová 2019.

vzdelania pôsobiaceho zušľachťujúcim spôsobom na svet vidíme skôr svet, so všetkými jeho nedostatkami, pôsobiť na vzdelávanie.[222]

Súčasné vzdelávacie systémy, vrátane tých najprestížnejších, sú vo veľkej miere postavené na modernistickej materialistickej paradigme a multidisciplinárnej logike, v ktorej jednotlivé oblasti poznania existujú vedľa seba, no len zriedkavo vstupujú do hlbšej integrácie. V tom lepšom prípade je výsledkom masová produkcia vysoko kvalifikovaných špecialistov, ktorí sú zároveň pozoruhodne neschopní uchopiť komplexné systémové problémy v ich celistvosti, v tom horšom prípade sa vzdelávanie stáva nástrojom reprodukcie samotných kultúrnych, ekonomických a politických vzorcov, ktoré sú príčinou súčasnej krízy. Ak existuje jedno slovo, ktoré tento model vystihuje, je ním *odpojenosť* – medzi disciplínami, medzi človekom a prírodou, medzi poznaním a zmyslom, medzi individuálnym a spoločenským rozmerom života.

Tento deficit nezmenili ani postmoderné a techno-optimistické modely vzdelávania. Aj keď v niektorých aspektoch štandardnú modernistickú paradigmu presiahli, na fundamentálnej rovine sú ňou stále definované, čo znamená, že proces vzdelávania naďalej vnímajú predovšetkým optikou rôznych variácií materializmu (v prípade postmoderného modelu je to subtílnejšie, nuansovanejšie a pluralistickejšie, v prípade technofuturistického modelu je to veľmi explicitné). Oba zároveň zotrvávajú v reduktívnom poňatí človeka, ktorého prirodzenosť je definovaná hlavne sociopolitickými alebo technologickými rámcami, nie jeho existenciálnou túžbou po hlbšom zmysle a naplnení. Práve preto im chýbajú adekvátne nástroje umožňujúce skutočnú transformáciu ľudského charakteru. To je hlavný dôvod, prečo v konečnom dôsledku podporujú alebo dokonca prehlbujú spoločenský status quo založený na výrobe, spotrebe a plošne prežívanom odcudzení.

Výsledkom je, že mladé generácie, ktorých ruky budú formovať budúcu podobu nášho sveta, zo škôl vychádzajú nielen bez dostatočne rozvinutej morálnej imaginácie a schopnosti etického rozlišovania, ale aj bez základných koncepčných nástrojov umožňujúcich orientáciu v mnohovrstvových spoločenských výzvach a vedomú účasť na ich tvorivom prekonávaní. To má, samozrejme, dopad aj na kvalitu a realizačné možnosti kultúrno-kreatívnej scény. Napriek tomu, že každá iniciatíva či organizácia spravidla má svoju vlastnú formu vnútorného vzdelávania, ktorou tento deficit plošného vzdelávacieho systému do istej miery vyvažuje, primárne ide o špecializované vzdelávanie zamerané na replikáciu ich špecifickej identity. Vzdelávacie inštitúcie zamerané na kultiváciu systémovej inteligencie, rozvoj svetoobčianskej identity a vedomú prípravu človeka na úlohu tvorcu civilizačných premien zatiaľ v podstate neexistujú. *Kríza našej doby preto nie je len krízou ekonomiky, politiky či životného prostredia. Je zároveň krízou civilizačného učenia – krízou spoločnosti, ktorá stratila schopnosť systematicky pripravovať človeka na tvorivú účasť na ďalšom sebavývoji.*

Ak niečo svet potrebuje, je to práve vytváranie integrálnych vzdelávacích inštitúcií poňatých ako konštantne sa učiace a vyvíjajúce systémy, zakorenené v transparadigmatickom participatívnom chápaní skutočnosti a živom dialógu medzi širokým spektrom legitímnych náhľadov na svet (vrátane materializmu), ktoré sú vnímané ako jedinečné, navzájom sa dopĺňajúce brány k poznávaniu rôznych vrstiev mnohorozmernej, fundamentálne prepojenej reality. Namiesto dekonštrukcie modernistického civilizačného príbehu bez vytvorenia funkčnej alternatívy (postmoderný vzdelávací model) alebo jeho nahradenia technologickou fixáciou (techno-optimistický vzdelávací model) by ich základom bol skutočne nový civilizačný príbeh vyvierajúci z neredukovateľnej hĺbky ľudského vedomia a jeho živého vzťahu so svetom. Organicky by integroval predmoderné

222 Deklarácia (UNESCO 1998) predstavuje veľkú víziu regenerácie vyššieho vzdelávania, akademického výskumu a života spoločnosti ako takej. Úloha vyššieho vzdelávania pri aktívnej podpore udržateľného rozvoja a všestranného rozvoja celého ľudského spoločenstva je v nej vnímaná ako kľúčová (§1, §2f). Za týmto účelom by v programoch orientovaných na dlhodobé ciele a potreby spoločnosti mali byť vo výraznejšej miere podporované interdisciplinárne a transdisciplinárne prístupy (§5a). Vyššie vzdelávanie by v konečnom dôsledku malo slúžiť snahe o vytvorenie novej spoločnosti bez násilia a vykorisťovania, tvorenej vysoko motivovanými a integrovanými individualitami inšpirovanými láskou k ľudstvu a vedenými múdrosťou (§6d). Deklarácia rovnako jasne poukázala na to, že vo svete, ktorý prechádza rýchlymi zmenami, je potrebné vytvoriť novú paradigmu vyššieho vzdelávania založenú na intímnom prepojení medzi akademickým spoločenstvom a širšou spoločnosťou (§9a). Na to, aby bolo možné tieto ciele dosiahnuť, bude pravdepodobne nutné s použitím vhodných metód od základov prepracovať kurikulum tak, aby boli školy schopné ponúknuť viac než len čisto kognitívne zvládnutie jednotlivých disciplín (§9c). Smutná realita akademického života viac než 20 rokov po vydaní tejto deklarácie ukazuje, že nás čaká ešte veľmi dlhá cesta.

tradície múdrosti so súčasnou vedou a filozofiou, ľudské Ja by opätovne prepájal so svetom, vedomosti so zmyslom, jednotlivca s komunitou a ľudstvo s prírodou. Vnútorný rozvoj podporujúci kultiváciu charakteru, múdrosti, etického rozlišovania a existenciálnej orientácie by v ňom nepredstavoval voliteľný doplnok profesionálnej kompetencie, ale centrálny základ, z ktorého sa rozvíja nielen odbornosť, ale aj všetky tvorivé občianske prejavy.[223] Toto je nevyhnutný základ, ktorý regeneratívna civilizácia potrebuje na vlastnú kultúrnu reprodukciu a medzigeneračný prenos celého spektra svojho transformačného potenciálu.

Ako by sa tieto princípy mohli premietnuť do podoby konkrétneho vzdelávacieho modelu? Ako by mohol vyzerať trojstupňový systém bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia, ktorého primárnym cieľom by nebola produkcia pracovnej sily, ale kultivácia tvorivých individualít schopných tvorivej účasti na regenerácii sveta?

Hlavným cieľom bakalárskeho stupňa by nebolo pripravovať špecializovaných odborníkov, ale kultivovať systémovú inteligenciu ukotvenú

223 Z obsahového hľadiska sú zrejme týmto kritériám najbližšie Schumacher College vo Veľkej Británii a California Institute of Integral Studies v Spojených štátoch. Obe inštitúcie v čase svojho kvalitatívneho vrcholu predstavovali svetovú špičku v oblasti holistických štúdií a integrálneho vzdelávania. Schumacher College ponúkala možnosť magisterského vzdelania v holistických špecializáciách Ekologický dizajn, Holistická veda, Prechodová ekonomika a Angažovaná ekológia, v roku 2024 však zanikla. CIIS stále pôsobí a je inštitucionálne výrazne robustnejšia – tvorí ju Fakulta vedomia a transformácie s odbormi Antropológia a sociálna zmena, Východná a západná psychológia, Ekológia, spiritualita a náboženstvo, Ľudská sexualita, Interdisciplinárne umenia a Filozofia, kozmológia a vedomie a Fakulta profesionálnej psychológie a zdravia so špecializáciami Aplikovaná psychológia, Klinická psychológia, Poradenská psychológia, Tvorivé umenie a budovanie komunity a Integrálne štúdium zdravia – a popri magisterskom štúdiu ponúka aj doktorandské vzdelávanie. Obe tieto pionierske inštitúcie zohrali nesmierne významnú historickú rolu. Ako vzdelávací priekopníci prvej generácie však neprekonali niektoré limity zdedené zo starších akademických modelov. Zároveň sa ani jednej nepodarilo vytvoriť dostatočne robustné siete absolventov schopné pretaviť ich vzdelávaciu víziu do podoby celosvetového regeneratívneho hnutia založeného na koordinovaných lokalizovaných iniciatívach a vzdelávacích centrách. Podobne orientovaných akreditovaných vzdelávacích platforiem je na svete samozrejme viac, v drvivej väčšine prípadov však ide o izolované odbory alebo fakulty zamerané na špecifické holisticky orientované špecializácie. Žiadna z nich neponúka plne integrálne vzdelávanie postavené na živých cykloch *od vízie k akcii*, ktoré by svojou kvalitou a komplexnosťou mierilo na potreby, na ktoré som poukázal.

v architektúre súvislostí medzi jednotlivými oblasťami ľudskej skúsenosti. Tá predstavuje nielen bázu, z ktorej vyrastajú všetky nadväzujúce holistické špecializácie, ale aj východisko k formovaniu zrelej, vedome nesenej svetoobčianskej identity. Študenti by sa v rámci tohto stupňa zameriavali predovšetkým na rozvoj vlastnej osobnosti – aktivácia jedinečných osobných darov by šla ruka v ruke s kultiváciou bohatého spektra inteligencií, ktoré posilňujú tvorivú schopnosť v okolitom svete vnímať skôr vzorce ako fragmenty, skôr príčiny ako symptómy a skôr možnosti ako obmedzenia. Zároveň by sa učili svet vnímať ako sieť vzťahov, kultúrne a duchovné dejiny ľudskej civilizácie ako veľké zrkadlo individuálnych vývojových procesov a psychológiu, ekológiu, ekonomiku, kultúru a politiku ako vzájomne prepojené aspekty jednej reality. Cieľom by nebolo samoúčelné zhromažďovanie informácií, ale rozvoj metaschopnosti myslieť v celkoch, orientovať sa v komplexite a nachádzať zmysluplné miesto vlastného života v širšom kontexte spoločenského a planetárneho vývoja. Objavovanie kolektívneho a individuálneho rozmeru ľudskej psyché by bolo intenzívne prevrstvené umeleckou tvorbou, rozvojom telesnej zdatnosti, integračnými ponormi, komunitnými procesmi a tímovými projektami. Až z takéhoto robustného základu možno urobiť skutočne vedomú voľbu špecializácie, prostredníctvom ktorej človek rozvíja pokročilé kompetencie v súlade so svojím životným poslaním.

Účelom magisterského stupňa by bolo nadviazať na integratívne základy rozvojom pokročilých odborných kompetencií potrebných pre regeneratívne pôsobenie v zvolenej oblasti života. V úvodnej fáze formovania systému by preto bolo prioritou etablovanie programov zameraných na kľúčové oblasti civilizačnej transformácie: integrálnu filozofiu a kultúru, politický leadership a občiansku participáciu, tvorbu komunít a rozvoj organizácií, ekonómiu a alternatívne finančné systémy, ekológiu a regeneratívne spravovanie planéty, umenie a angažovanú tvorbu a zdravie a sebarozvoj. Tieto základné oblasti by následne mali byť doplnené o ďalšie línie spoločenskej transformácie. Každý magisterský program by bol koncipovaný ako živé laboratórium pre regeneratívnu budúcnosť, v ktorom sa spájajú teória, prax a osobnostný rozvoj. Študenti by sa svoju odbornosť učili rozvíjať v rôznych mierkach: od lokalizovaných, kontextovo citlivých intervencií až po stratégie, ktoré ovplyvňujú inštitúcie, plošné politiky a naratívy.

Dôraz by bol kladený na schopnosť predstaviť si, nadizajnovať a následne facilitovať regeneratívne postupy, ktoré obnovujú a transformujú, namiesto toho, aby len optimalizovali existujúce systémy. Týmto spôsobom by magisterské programy študentov pripravovali nielen na to, aby boli schopní reagovať na kritické výzvy vo svojich príslušných odboroch, ale aj aby dokázali pôsobiť ako integratívni lídri zmeny schopní rozpoznávať vznikajúce možnosti budúceho vývoja, zosúlaďovať odbornú kompetenciu s etickou zodpovednosťou a prispievať k dlhodobej regenerácii systémov, od ktorých závisí život.

Doktorandský stupeň by predstavoval prirodzený priestor na prepájanie poznatkov, skúseností a inovácií vznikajúcich v jednotlivých oblastiach regeneratívnej kultúry do podoby životaschopných civilizačných stratégií a vízií. Ťažiskom by bola kultivácia dizajnovej inteligencie schopnej vytvárať nové civilizačné vzorce a formovať koncepčné, etické a štrukturálne základy, na ktorých môže vzniknúť regeneratívna civilizácia. Z tohto ťažiska by vyrastala centrálna otázka celého vzdelávania: *Ako vedome dizajnovať, spravovať a rozširovať regeneratívne systémy v podmienkach komplexnosti, hlbokej neistoty a zrýchľujúcich sa zmien?* Akademický výskum by tu nepredstavoval cieľ sám osebe, ale nástroj slúžiaci vývoju nových metodológií systémovej zmeny, dizajnu vyvíjajúcich sa inštitucionálnych architektúr a implementácii spoločenských inovácií schopných na globálnej, štátnej, regionálnej i lokálnej úrovni podporovať regeneratívne posuny. Absolvent by bol nielen výskumníkom, ale zároveň aj systémovým dizajnérom a inovátorom, kultúrnym lídrom, inšpirátorom a spolutvorcom nových foriem spoločenského života. *Vzdelávanie a spoločenská realita, ktoré dnes predstavujú dva oddelené svety, by konečne tvorili funkčnú, prepojenú a navzájom sa stimulujúcu jednotu.*

Napriek tomu, že povrchová vrstva tejto postupnosti: kultivácia vedomia schopného vidieť a chápať celok ⟶ kultivácia kompetencií potrebných na tvorivé pôsobenie v konkrétnej oblasti ⟶ kultivácia schopnosti dizajnovať podmienky, v ktorých môžu rozkvitať celé systémy, predstavuje základnú architektúru vzdelávania pre regeneratívnu budúcnosť, na hlbšej vrstve táto postupnosť zároveň zachytáva trajektóriu vývoja a aktivácie vyššieho tvorivého potenciálu, ktorý sa v rôznej miere ukrýva vo vnútri každého človeka. Hoci vytvorenie inštitucionalizovaného vzdelávacieho prostredia slúžiaceho ako iniciačný inkubátor, v ktorom by sa oba tieto aspekty mohli prepletať a navzájom podporovať z administratívno-byrokratického a finančného hľadiska predstavuje značnú výzvu, nie je to nič nedosiahnuteľné, obzvlášť v kontexte prehlbujúcej sa systémovej krízy a rastúcej spoločenskej potreby obrovského množstva vizionárov, tvorcov, uzdravovateľov a milovníkov života všetkých možných druhov. Vytvorenie takejto prelomovej vzdelávacej inovácie v podobe prvej prototypovej univerzity, ktorá by zároveň slúžila ako garantka pre jej medzinárodné pobočky vznikajúce v každej krajine s dostatočnou expertnou bázou lektorov, je strategickou nevyhnutnosťou, pretože *bez takýchto podporných ohnísk kultivujúcich v tvorivých ľuďoch holistickú odbornosť preniknutú mravnou odvahou, vysokými ideálmi a ochotou spoluvytvárať krajší ľudský svet, sa regeneratívna budúcnosť bude rodiť len veľmi ťažko.*

Alternatívou (a zároveň kľúčovým doplnkom) voči ukotveniu vzdelávania pre budúcnosť na univerzitnej úrovni je jeho posunutie o jednu úroveň nižšie – v podobe siete stredných škôl zameraných na integrálne štúdiá a tvorivý dizajn. Takto zamerané štvorročné štúdium môže bez problémov pokryť všetky aspekty vyššie predstaveného bakalárskeho stupňa a v prípade, že by bolo doplnené ročným alebo dvojročným pomaturitným vzdelávaním zameraným na úvod do zvolenej holistickej špecializácie pokrývajúcej prvý rok magisterského štúdia, absolventi takýchto stredných škôl by mohli následne nastúpiť aj na úplne konvenčné univerzity, pretože s takým robustným základom sa aj v ich zastaraných rámcoch budú schopní vypracovať na vysoko kompetentných holistických expertov. Tento model je podstatne ľahšie zrealizovateľný než plne rozvinutá univerzitná sústava a tým, že sa zameriava na mladých vo veku 15–19 rokov, ktorí si v tomto období celkom prirodzene formujú podstatnú časť osobnej identity a celkového videnia sveta, dopad vzdelávania na ich vývoj môže byť podstatne hlbší než v prípade, že sa s impulzom regeneratívnej kultúry stretnú až na univerzitnom stupni.

Je ale možné aj to, že podpora z etablovaného systému pre vytvorenie takéhoto vzdelávania nebude možná ani na univerzitnom ani na stredoškolskom stupni, pretože v ňom už jednoducho neostalo dostatok zdravých častí schopných podporiť vývoj smerom k regeneratívnej civilizácii. Že iniciačné priestory, v ktorých by bolo možné v ľuďoch prebúdzať ich

vrcholový tvorivý potenciál, bude potrebné od základov vytvoriť mimo limitácií etablovaného systému, prostredníctvom experimentálnych foriem vzdelávania spojeného s určitým druhom „integrálneho hackingu" či „regeneratívneho pirátstva", ktoré budú, podobne ako veľké kultúrne inovácie minulosti, nútené hľadať nové neprešliapané cesty tam, kde tie staré prestali slúžiť životu. V takom prípade bude potrebné vyvinúť minimalistické variácie takéhoto iniciačného vzdelávania adaptované na náročné podmienky systémovej periférie, ktoré by však stále dokázali sprostredkovať kvalitu potrebnú na veľký skok za „hranice možného". To, že aj takáto ce sta môže byť životaschopná, naznačujú početné experimenty vznikajúce na periférii súčasného systému vrátane iniciatív, na ktorých som sa sám tvorcovsky a realizačne podieľal.[224] Verím však, že v hre sú stále aj prvé dve zmieňované možnosti, ktoré (obzvlášť v prípade ich synergického prepojenia) umožňujú osloviť a pozitívne premeniť omnoho širšie spektrum ľudí. A práve to je potrebné – niečo natoľko zásadné ako tvorivá práca s veľkými systémovými výzvami prítomnosti si totiž vyžaduje živú spoluprácu medzi všetkými kultúrnymi prúdmi a sociálnymi vrstvami, ktorým

224 Príkladom je ročný vzdelávací program *Nový príbeh* realizovaný na Slovensku Inštitútom Gaia ako inkubátor vzdelávacieho a projektového ekosystému zameraného na kultiváciu systémového myslenia ukotveného v integrálnej štruktúre vedomia. Prototyp tvorený ôsmimi 10-týždňovými kurzami a desiatimi víkendovými workshopmi bol spustený v roku 2019, pred vypuknutím pandémie covid-19. Jeho absolventi rozvíjali projektové línie zamerané na regeneráciu krajiny, organizácií a vedy, ako aj na založenie strednej školy integrálnych štúdií a tvorivého dizajnu. Polarizačné turbulencie pandémie však zasiahli aj tento krehký zárodok regeneratívnej kultúry, ktorý sa pod rastúcimi pnutiami napokon rozpadol. Stupňujúce sa spoločenské napätie, rozpad medziľudských vzťahov a presun pozornosti od spoločenských k osobným procesom znemožnili jeho obnovu, pretože jeho podstatou bolo práve prepletanie osobného a civilizačného rozmeru skúsenosti. Hoci bol program koncipovaný ako finančne a organizačne úsporná verzia univerzitného štúdia, aj tento minimalistický model narazil na svoje limity. Jeho úspešná realizácia si totiž vyžaduje prostredie, ktoré aktívne hľadá možnosti rozvoja tvorivosti v metaparadigmaticko-civilizačnom kontexte. Predpokladá teda prítomnosť zárodku zrelej tvorivej minority, ktorého formovanie však narastajúca fragmentácia spoločenského i osobného priestoru mimoriadne sťažuje. Dizajnové rámce tejto iniciatívy však zostávajú aktuálne a môžu slúžiť ako inšpirácia pre ďalšie tvorivé snahy: https://institutgaia.sk/studium/. *Radikálne nové prístupy schopné zapustiť korene v ochudobnenom spoločenskom substráte nevyhnutne vznikajú prostredníctvom dlhodobých iteratívno-evolučných procesov učenia sa z vlastných neúspechov a nezlomného odhodlania pokúšať sa o nemožné.*

záleží na spoločnej budúcnosti. Plošne rozšírené posuny vo videní sveta a hodnotové a behaviorálne zmeny vedúce k regeneratívnej civilizácii nastanú, len ak sa na nich svojimi ašpiráciami budú podieľať všetky zdravé aspekty predmoderného, moderného, postmoderného i transmoderného sveta. Autentická inklúzia tohto nesmierneho bohatstva je koniec-koncov podstatou integrálnej štruktúry vedomia.

Napriek tomu, ako ťaživo môžu pôsobiť všetky výzvy, pred ktorými stojíme, je dôležité si pripomínať, že ich hlbší zmysel je pozitívny – v nás všetkých stimulovať tvorivý akt znovuvynájdenia toho, čo to znamená byť človekom. Podobným procesom sme už ako druh v minulosti prešli nespočetnekrát. Každý výtrysk tvorivosti, ktorý zaplanul v odozve na dobové výzvy a viedol k rozkvetu nejakej historickej civilizácie, bol postavený práve na takomto tvorivom vzopätí, keď daná spoločnosť miesto úsilia o zachovanie status quo dokázala vstúpiť do roly „pútnika" prekračujúceho hranice známeho a otvárajúceho horizonty nových možností. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že zatiaľ čo v minulosti k takémuto procesu znovuzrodenia dochádzalo v civilizáciách s lokálnym alebo regionálnym rozsahom, metamorfóza, v ktorej sme ponorení dnes, je zasadená do omnoho rozsiahlejšieho kontextu – stojíme pred úlohou na celoplanetárnej úrovni vytvoriť základ pre regeneratívnu civilizáciu, ktorej podstatou by boli rozvoj vyššieho ľudského potenciálu a služba Životu.

> „Ako evoluční aktivisti môžeme vystúpiť z oddelenosti do vedomia, v ktorom vieme, že sme súčasťou večne tvorivej činnosti univerza a že naša moc je tvorivou mocou univerza, ktorá pôsobí skrze nás, a že máme dôležitú prácu, skutočne dôležité poslanie, ktorého sme súčasťou. Sme očami, ušami, rukami, nohami, srdcom a mysľou tvorivej moci univerza, ktorá v našom svete práve v tejto dobe vytvára prvú udržateľnú, vedome sa rozvíjajúcu civilizáciu na tejto planéte. Každé rozhodnutie, ktoré urobíme – vrátane toho, ako strávime tento vzácny okamih, kam vložíme svoju vzácnu energiu, s akými vzácnymi ľuďmi spolupracujeme a ako s nimi pracujeme – všetky tieto rozhodnutia vytvárajú spektrum toho, čo je pre nás práve teraz možné. … Vy a ja sme touto mocou, v tejto moci, z tejto moci. Vitajte doma. Sme v tom všetci spoločne, zaštítení najväčšou tvorivou mocou. Pustime sa do práce, tak vedome, v súlade a spoločne, ako len dokážeme." (Atlee 2009, s. 33–34)

Byť vedomou súčasťou tejto premeny je nesmierna výsada. Napriek tomu, že každý z nás v sebe nesie aj nezvládnuté aspekty, ktoré naše najväčšie dary často zatieňujú, ich hlavným účelom je slúžiť ako odrazový mostík k skutočnej duchovnej veľkosti. Zrelosť sa formuje v každodenne rozpaľovanej vyhni vnútorného zápasu o tú najlepšiu verziu nás samých, akou sa reálne môžeme stať, a naše prehry sa na nej podieľajú v rovnakej miere ako naše víťazstvá. Ak niekým sme, sme tvorcovia, objavitelia a vynachádzatelia schopní pretvárať našu skutočnosť do nespočetných podôb Dobra, Pravdy a Krásy. A sme milovníci, obnovovatelia a ochrancovia Života. Ak sa vás cesta stranami tejto knihy dotkla, ak vo vás prebudila túžbu tento rozmer ľudskosti premieňať na niečo, k čomu chcete každým nádychom a výdychom stále viac dorastať – pre vás samých, pre tých, ktorí prichádzajú, i pre svet, ktorého sme súčasťou – budem rád, ak sa ozvete: vladobotka@gmail.com.

BIBLIOGRAFIA

Knihy, monografie, kapitoly a ostatné neperiodické zdroje

ADAMS, Robert: *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates*. Chicago: University of Chicago Press, 1981.
ADLER, Alfred: *Understanding Human Nature*. Eastford: Martino Fine Books, 2010.
ANDERSONOVÁ, Kat M.: *Tending the Wild: Native American Knowledge and the Management of California's Natural Resources*. Berkeley: University of California Press, 2013.
ALIGHIERI, Dante: *Božská komédia: Raj*. Bratislava: Tatran, 1986.
ALPERSOVÁ, Svetlana: *The Art of Describing: Dutch Art in the Seventeenth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.
ARISTOTELES: *Etika Nikomachova*. Praha: Peter Rezek, 2009.
ARISTOTELES: *Metafyzika*. Praha: Peter Rezek, 2008.
ARISTOTELES: *Politika*. Praha: Peter Rezek, 2025.
ATLEE, Tom: *Reflections on Evolutionary Activism*. Eugene: CreateSpace. 2009.
BARKUR, Sudarshan K., SCHACHT, Sigurd a SCHOLL, Johannes: *Deception in LLMs: Self-Preservation and Autonomous Goals in Large Language Models*. arXiv, 2025.
BÁRTA, Miroslav a kol.: *Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur*. Praha: ACADEMIA, 2013.
BENES, Jaromir a KUMHOF, Michael: *The Chicago Plan Revisited. IMF Working Paper WP/12/202*. International Monetary Fund. 2012.
BERGSON, Henri: *Dva zdroje morálky a náboženství*. Praha: Vyšehrad, 2007.

BERGSON, Henri: *Creative Evolution*. London: Macmillan & Co., 1922. s. IX-XII.
BERLIN, Brent a KAY, Paul: *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press, 1969.
Bhagavadgíta. Liberec: Santal. 1998.
BKA. *Kriminalität im Kontext von Zuwanderung 2022*. Wiesbaden: BKA, 2023.
BOHM, David: *Wholeness and the Implicate Order*. London: Routledge, 1980.
BRÅ – Swedish National Council for Crime Prevention. Segregation and Crime: *A Study of Spatial Differences in Registered Crime.* Stockholm: Brå, 2018.
BROWN, Peter: *The World of Late Antiquity AD 150–750*. London: Thames & Hudson, 1971.
BRZEZINSKI, Zbigniew: *Veľká šachovnica.* Bratislava: Ikar. 2022.
BURTT, Edwin A.: *The Metaphysical Foundations of Modern Science.* New York: Dover Publishers. 2003.
CAHILL, Thomas: *Jak Irové zachránili civilizaci.* Praha: Pragma. 2001.
CAMILLE, Michael: *Image on the Edge: The Margins of Medieval Art*. London: Reaktion Books, 1992.
CAMPBELL, Joseph: *Tisíc tváří hrdiny*. Praha: Argo, 2017.
CASE, Anne a DEATON, Angus: *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 2020.
CASSIRER, Ernst: *An Essay on Man.* New Haven: Yale University Press, 1992.
CASTLEDEN, Rodney: *Minoans: Life in Bronze Age Crete.* London: Routledge, 1990.
CLARK, Christopher: *The Sleepwalkers – How Europe Went to War in 1914*. New York: Harper Perennial, 2014.
COMTE, Auguste: *Introduction to Positive Philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1988.
COOMARASWAMY, Ananda K.: *The Transformation of Nature in Art*. Brooklyn: Angelico Press, 2016.
COURTOIS, Stéphane a kol.: *Čierna kniha komunizmu.* Bratislava: Agora, 1999.
CSIKSZENTMIHALYI, Mihaly: *Flow: Psychológia optimálneho prežívania.* Bratislava: Citadella, 2015.
DAVIES, Jamie A.: *Life Unfolding*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
DAVIS, Mike: *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World*. London: Verso, 2017.
DAWKINS, Richard: Viruses of the Mind. In: DAHLBOM, Bo (ed.): *Dennett and His Critics*. Oxford: Blackwell, 1993.

DAWSON, Christopher: Toynbee's Study of History: The Place of Civilizations in History. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 129-139.
DE RUGGIERO, Guido: *The History of European Liberalism*. Boston: Beacon Press, 1959.
DENEVAN, William M. (ed.): *The Native population of the Americas in 1492*. Madison: University of Wisconsin Press, 1992.
DERRIDA, Jacques: *Gramatológia*. Praha: Archa, 1999.
DESMET, Mattias: *The Psychology of Totalitarianism*. London: Chelsea Green Publishing, 2022.
DIAMOND, Jared: *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. London: Penguin Books, 2006.
DOSTOJEVSKIJ, Fjodor M.: *Zločin a trest.* Bratislava: Petit Press, a.s. 2006.
ECKHART, Majster: *The Complete Mystical Works of Meister Eckhart.* New York: The Crossroad Publishing Company, 2009.
ECKHART, Majster: *The Essential Sermons, Commentaries, Treatises and Defense*. Mahwah: Paulist Press, 1981.
EDDINGTON, Arthur S.: *The Nature of the Physical World*. London: Macmillan & Co. 1929.
EISENSTEIN, Charles: *Klíma: Nový príbeh.* Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2020.
ELIADE, Mircea: *Dejiny náboženských predstáv a ideí I*. Bratislava: AGORA, 1995.
ELIADE, Mircea: *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2024.
ELIOT, Thomas S.: *Pustatina*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1966.
ELVIN, Mark: *The Pattern of the Chinese Past*. Stanford: Stanford University Press, 1973.
EMERSON, Ralph W.: *Selected Prose and Poetry*. New York: Rinehart & Company, 1959.
EPIKUROS: *O šťastnom živote*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1989.
Epos o Gilgamešovi. Bratislava: Tatran, 1972.
ERIKSON, Erik H.: *Insight and Responsibility*. New York: W. W. Norton & Company, 1964.
European Research Area Board (ERAB): *Preparing Europe for a New Renaissance: A Strategic View of the European Research Area*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2009.
European Research Area Board (ERAB): *Realising the New Renaissance – Po-*

licy Proposals for Developing a World-class Research and Innovation Space in Europe 2030. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010.
European Research Area Board (ERAB): *The New Renaissance: Will it Happen? – Innovating Europe out of the Crisis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012.
EVANS, Arthur: *The Palace of Minos, vol. I.-IV.* London: Macmillan & Co., 1921–1935.
FARMER, Stephen A.: *Syncreticism in the West: Pico's 900 Theses (1486)*. Binghamton: Medieval & Renaissance Texts & Studies, 1998.
FEUERSTEIN, Georg: *Structures of Consciousness – The Genius of Jean Gebser.* Lower Lake: Integral Publishing, 1987.
FEYERABEND, Paul K.: *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora, 2001.
FLOSS, Pavel: *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Praha: Vyšehrad, 2004.
FRANKL, Viktor E.: *A přesto říct životu ano.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
FREUD, Sigmund: *The Ego and the Id*. New York: W. W. Norton & Company, 1990.
FROMM, Erich: *Man for Himself: An Inquiry into the Psychology of Ethics*. New York: Holt Paperbacks, 1990.
FROMM, Erich: *Mít, nebo být?* Praha: Portál, 2020.
GAY, Peter: *Modernism: The Lure of Heresy*. New York: W. W. Norton & Company, 2008.
GÁNDHÍ, Mohándás K.: *Môj experiment s pravdou*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988.
GEBSER, Jean: *The Ever-Present Origin*. Athens: Ohio University Press, 1984.
GEYL, Pieter: Toynbee's System of Civilization. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 39-72.
GIBBON, Edward: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (ed. D. Womersley). London: Penguin Books, 2005.
GLOBAL FINANCIAL INTEGRITY: *Financial Flows and Tax Havens: Combining to Limit the Lives of Billions of People.* Global Financial Integrity, 2016.
GLOBAL JUSTICE NOW: *Gates Foundation: Global Justice Now Report*. Global Justice Now, 2016.
GRAEBER, David: *Bullshit Jobs*. New York: Simon & Schuster, 2018.
GRAEBER, David: *Debt: The First 5,000 Years*. New York: Melville House, 2011.
GRAEBER, David a WENGROW, David: *The Dawn of Everything: A New History of Humanity*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2021.
GREGORY, Lady Augusta: *Gods and Fighting Men*. London: John Murray, 1904.
GROF, Stanislav: *Psychologie budoucnosti*. Praha: Argo, 2007.
GUÉNON, René: *The Crisis of the Modern World*. Hillsdale: Sophia Perennis, 2004.
GUINGRICHOVÁ, Rose E. a GRAZIANO Michael S. A.: *A Longitudinal Randomized Control Study of Companion Chatbot Use: Anthropomorphism and Its Mediating Role on Social Impacts. arXiv, 23. 9.* 2025.
HAIDT, Jonathan: *Morálka lidské mysli*. Praha: dybbuk, 2013.
HALEVI, Shimon: *Adam a kabalistický strom*. Praha: Volvox Globator, 2001.
HARARI, Yuval N.: *Homo Deus*. London: Vintage, 2017.
HARARI, Yuval N.: *Sapiens*. London: Vintage, 2015.
HARDOONOVÁ, Deborah, FUENTES-NIEVA, Ricardo a AYELEOVÁ, Sophia: *An Economy for the 1 %: How Privilege and Power in the Economy Drive Extreme Inequality and How This Can Be Stopped*. Oxfam International, 2016.
HAWKEN, Paul: *Blessed Unrest: How the Largest Social Movement in History Is Restoring Grace, Justice, and Beauty to the World*. New York: Penguin Publishing Group, 2008.
HEGEL, Georg W. F.: *Filosofie dějin*. Pelhřimov: Nová Tiskárna Pelhřimov, 2004.
HERDER, Johann G.: *Philosophical writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
HESIODOS: Práce a dni. In: *Železný věk*. Praha: Odeon, 1976.
HICKEL, Jason: *Propast*. Praha: PeopleComm, 2023.
HILLMAN, James a VENTURA, Michael: *Máme za sebou sto let psychoterapie, a svět je stále horší*. Praha: Malvern, 2016.
HOBBES, Thomas: *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press, 1929.
HODGSON, Marshall G. S.: *The Venture of Islam. Volume II: The Expansion of Islam in the Middle Periods*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
HODGSON, Marshall G. S.: *The Venture of Islam. Volume III: The Gunpowder Empires and Modern Times*. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
HONNETH, Axel: *Odvrácená strana spravedlnosti: Habermas a etická výzva postmoderny*. Praha: Filosofia, 1995.
HUTCHINS, Giles a STORMOVÁ, Laura: *Regenerative Leadership: The DNA of life-affirming 21st century organizations.* Tunbridge Wells: Wordzworth Publishing, 2019.

CHOMSKY, Noam: *Kdo vládne světu?* Praha: Karolinum, 2019.
CHOMSKY, Noam: *The Common Good*. Monroe: Odonian Press, 1998.
CHRISTIAN, David: *Origin Story*. London: Penguin Books, 2019.
CHU, Minh Duc et al.: Illusions of Intimacy: *Emotional Attachment and Emerging Psychological Risks in Human-AI Relationships. arXiv, 16. 5*. 2025.
IBN CHALDŪN, Abū Zayd: *The Muqaddimah: An Introduction to History*. Princeton: Princeton University Press, 2015.
INGHAM, Geoffrey: *The Nature of Money*. Cambridge: Polity, 2004.
JASPERS, Karl: *The Origin and Goal of History*. New Haven: Yale University Press, 1965.
JEANS, James: *The Mysterious Universe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1937.
JUNG, Carl G.: *Psychology and Religion*. New Haven: Yale University Press, 1960.
JUNG, Carl G.: The Undiscovered Self, In: *Collected Works of Carl Gustav Jung, vol. 10*. Princeton: Princeton University Press, 1970.
JUNG, Carl G.: Wotan. In: *Collected Works, vol. X. – Civilization in Transition*. Princeton: Princeton University Press, 2024. s. 179-193.
KAKUAN SHIEN: The Ten Oxherding Pictures. In: SUZUKI, D. T.: *Manual of Zen Buddhism*. London: Eastern Buddhist Society, 1934. s. 150–171.
KAPLAN, Aryeh: *Sefer Jecira – Kniha stvoření v teorii a praxi*. Praha: Volvox Globator, 2021.
KENNEDY, Robert F. Jr.: *Real Anthony Fauci: Bill Gates, Big Pharma, and the Global War on Democracy and Public Health*. New York: Skyhorse Publishing, 2021.
KISSINGER, Henry: *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster, 1995.
KISSINGER, Henry A., SCHMIDT, Eric a HUTTENLOCHER, Daniel: *The Age of AI: And Our Human Future*. New York: Little, Brown and Company, 2021.
KUHN, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
KURZWEIL, Ray: *The Age of Spiritual Machines*. New York: Viking, 1999.
KURZWEIL, Ray: *The Singularity is Near*. London: Penguin Books, 2005.
LAITMAN Michael: *Kniha Zohar*. Praha: Volvox Globator, 2011.
LALOUX, Frederic: *Budoucnost organizací*. Praha: PeopleComm, 2016.
LARSON, Edward J.: *Evolution – The Remarkable History of a Scientific Theory*. New York: Modern Library, 2006.
LATOUR, Bruno: *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram, 2003.

LEAN, Tangye: A Study of Toynbee. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 12–38.
LOBOTKA, Vladimír: *Cesta k zjednotenému kozmu.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2016.
LOEWE, Michael a SHAUGHNESSY, Edward (eds.): *The Cambridge History of Ancient China*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
LOVINS, Amory: *How Not to Parachute More Cats.* Snowmass: Rocky Mountain Institute, 1996.
LUKIANOFF, Greg a HAIDT, Jonathan: *The Coddling of the American Mind*. London: Penguin Books, 2019.
LYOTARD, Jean-François: Postmoderní situace. In: *O postmodernismu.* Praha: Filosofia, 1993. s. 95–202.
MACHIAVELLI, Nicolo: *Discourses on the First Decade of Titus Livy*. Whitefish: Kessinger Publishing, 2004.
MARX, Karl: The Materialist Conception of History. In: GARDINER, Patrick: *Theories of History*. New York: The Free Press of Glencoe, 1963. S. 126-132.
MASLOW, Abraham H.: *Motivace a osobnost*. Praha: Portál, 2021.
MASLOW, Abraham H.: *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014.
MASLOW, Abraham, H.: *Religions, Values, and Peak-Experiences.* Charlotte: Stellar Books, 2014.
MASLOW, Abraham H.: *The Farther Reaches of Human Nature*. London: Penguin Books, 1976.
MATÉ, Gábor: *V říši hladových duchů*. Praha: PeopleComm, 2023.
MATURANA, Humberto: *La objetividad. Un argumento para obligar.* Santiago: Dolmen, 1997.
MCNEILL, William H.: *The Rise of the West.* Chicago: University of Chicago Press, 1991.
MEADOWSOVÁ, Donella: *Thinking in Systems.* Vermont: Chelsea Green, 2015.
MEYER, GeralD J.: *A World Undone – The Story of the Great War.* New York: Bantam, 2007.
MICHELL, Humfrey: Herr Spengler and Mr. Toynbee. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 77-88.
MILLENNIUM ECOSYSTEM ASSESSMENT: *Ecosystems and Human*

Well-being: Synthesis. Washington. DC: Island Press, 2005.
MIRANDOLA, Pico della: *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2006.
MORIN, Edgar: *Seven Complex Lessons in Education for the Future*. Paris: UNESCO, 2001.
MUMFORD, Lewis: *Technics and Civilization*. Chicago: University of Chicago Press, 2010.
NHAT HANH, Thich: *The Heart of Understanding*. Fitchburg: Parallax Press, 1988.
NIETZSCHE, Friedrich: *The Gay Science*. New York: Random House, 1974.
NKRUMAH, Kwame: *Neo-Colonialism: The Last Stage of Imperialism*. London: Panaf Books, 2009.
OECD: International Migration Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023.
ORTEGA Y GASSET, José: The Dehumanization of Art. In: *The Dehumanization of Art and Other Essays on Art, Culture, and Literature*. Princeton: Princeton University Press, 2019, s. 1–54.
OVERSEAS BASE REALIGNMENT AND CLOSURE COALITION: *U.S. Military Bases Overseas: Fact Sheet*. Overseas Base Realignment and Closure Coalition, 2024.
OXFAM INTERNATIONAL: *Just 8 Men Own Same Wealth as Half the World*. Oxfam International, 2017.
O'SHAUGHNESSY, Arthur W. E.: Ode. In: *Music and Moonlight*. London: Chatto and Windus, 1874.
PÁPEŽ FRANTIŠEK: *Laudato Si': On Care for Our Common Home*. Vatican City: The Holy See, 2015.
PETIŠKA, Eduard: *Staré grécke báje a povesti*. Bratislava: Mladé letá, 1989.
PIAGET, Jean: *Psychologie inteligence*. Praha: Portál, 1999.
PLATÓN: Ústava. In: *Spisy IV*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
PLATÓN: Listy. In: *Spisy V*. Praha: OIKOYMENH, 2003.
PLOTÍNOS: *The Enneads*. London: Penguin Books, 1991.
POGGE, Thomas: *Politics as Usual: What Lies Behind the Pro-Poor Rhetoric*. Cambridge: Polity Press, 2010.
POLLITT, Jerome J.: *Art and Experience in Classical Greece*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.
POLLITT, Jerome J.: *Art in the Hellenistic Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
PRIGOGINE, Ilja a STENGERSOVÁ, Isabelle: *Řád z chaosu*. Praha: Mladá fronta, 2001.
RAY, Paul H. a ANDERSONOVÁ, Sherry R.: *The Cultural Creatives: How 50 Million People Are Changing the World*. New York: Harmony Books, 2000.
RICHARD, Michael P.: Introduction to the Transaction Edition. In: *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2006. s. V.-XIX.
RODALE INSTITUTE: *Regenerative Organic Agriculture and Climate Change*. Kutztown: Rodale Institute, 2014.
ROGERS, Carl R.: *Být sám sebou*. Praha: Portál, 2015.
ROLAND, Ethan a LANDUA, Gregory: *Regenerative Enterprise: Optimizing for Multi-Capital Abundance. Lulu.com*, 2015.
RORTY, Richard: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
ROSEN, William: *The Most Powerful Idea in the World – A Story of Steam, Industry, and Invention*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
RUSSELL, Bertrand: A Free Man's Worship. In: *Mysticism and Logic*. London: George Allen & Unwin, 1917. s. 46-57.
SAVORY INSTITUTE: *Restoring the Climate Through Capture and Storage of Soil Carbon Through Holistic Planned Grazing*. Boulder: Savory Institute, 2013.
SHELDRAKE, Rupert: *Mylné domněnky vědy*. Olomouc: Fontána, 2014.
SHELDRAKE, Rupert: *Teorie morfické rezonance*. Praha: Elfa, 2002.
SHELDRAKE, Rupert: *The Presence of the Past*. Vermont: Park Street Press, 1995.
SHIVA, Vandana: *Oneness vs. the 1 %: Shattering Illusions, Seeding Freedom*. Vermont: Chelsea Green, 2020.
SCHAMA, Simon: *Citizens – A Chronicle of the French Revolution*. London: Vintage, 1990.
SCHILLER, Friedrich: An die Freude. In: Ludwig van Beethoven: *Symfónia č. 9 d moll, op. 125*, IV. veta.
SCHOPENHAUER, Arthur: *The Basis of Morality*. London: Swan Sonnenschein & Co., 1903.
SCHWAB, Klaus: *The Fourth Industrial Revolution*. London: Penguin Books, 2017.
SIMSON, Otto G. von: *The Gothic Cathedral*. Princeton: Princeton University Press, 1988.
SMITH, Huston C.: *The World's Religions: A Study of the Essential Teachings*

of the World's Major Faiths. San Francisco: HarperOne, 2009.
SOLOVJOV, Vladimír: *Krize západní filosofie*. Olomouc: Refugium, 2001.
SOROKIN, Pitirim A.: *Krise našeho věku*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo československého obchodnictva, 1948.
SOROKIN, Pitirim A.: *Social and Cultural Dynamics: A Study of Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2006.
SOROKIN, Pitirim A.: Sociology of My Mental Life. In: ALLEN, Philip J. (ed.): *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham: Duke University Press, 1963. s. 4-36.
SOROKIN, Pitirim A.: Toynbee's Philosophy of History. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 172-190.
SOROKIN, Pitirim A.: *The Reconstruction Of Humanity*. Whitefish: Literary Licensing, 2012.
SPENGLER, Oswald: *Zánik Západu: Obrysy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2010.
STEINER, Rudolf: *The Redemption of Thinking*. Hudson: Steiner Books, 1983.
STEINER, Rudolf: *Filozofia slobody*. Bratislava: Kalligram, 2004.
STONE, Lawrence: Historical Consequences and Happy Families. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 111-113.
STRAUSS, Claude Lévi: *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2006.
TAINTER, Joseph A.: *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán, 2022.
Tao Te ťing. Bratislava: CADPRESS. 2003.
TARNAS, Richard: *Cosmos and Psyche*. New York: Viking, 2006.
TARNAS, Richard: *Vášeň západní mysli*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2023.
TAYLOR, Alan J. P.: Much Learning ... In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 115-117.
TAYLOR, Charles: *Sources of the Self*. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
TEREZA Z AVILY: *The Interior Castle*. London: Thomas Baker, 1921.
THOMPSON, Kenneth B.: Toynbee's Approach to History Reviewed. In: MONTAGU, Ashley (ed.): *Toynbee and History: Critical Essays and Reviews*. Boston: Porter Sargent Publisher, 1956. s. 200-220.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. I.* (ed. D. C. Somervell). Oxford: Oxford University Press, 1987.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. II.* (ed. D. C. Somervell). Oxford: Oxford University Press, 1987.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. V*. Oxford: Oxford University Press, 1939.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. X*. Oxford: Oxford University Press, 1954.
TOYNBEE, Arnold J.: *A Study of History, vol. XII*. Oxford: Oxford University Press, 1961.
TUDOROIU, Theodor: *The Geopolitics of China's Belt and Road Initiative*. London: Routledge, 2024.
TURNBULL, Colin M.: *The Forest People*. New York: Simon & Schuster, 1961.
TWITCHETT, Denis a LOEWE, Michael (eds.): *The Cambridge History of China, vol. I: The Ch'in and Han Empires, 221 BC-AD 220*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
UNESCO: *World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action*. UNESCO, 1998.
VINEN, Richard: *Evropa dvacátého století*. Praha: Vyšehrad, 2000.
WAHL, Daniel Ch.: *Design regenerativních kultur*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia. 2024.
WARD-PERKINS, Bryan: *The Fall of Rome: And the End of Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
WEBBOVÁ, Whitney A: *One Nation Under Blackmail vol. 1 a vol. 2*. Chicago: Trine Day, 2022.
WEBER, Max: *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Mansfield Centre: Martino Publishing, 2010.
WEISS, Eric M.: *The Long Trajectory*. Bloomington: iUniverse, 2012.
WELSCH, Wolfgang: *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994.
WILBER, Ken: *Integral Psychology*. Boulder: Shambhala Publications, 2000.
WILBER, Ken: *Kvantové otázky*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2019.
WILBER, Ken: *Post-pravdový svět*. Považská Bystrica: Inštitút Gaia, 2025.
WILBER, Ken: *Sex, Ecology, Spirituality: The Spirit of Evolution*. Boulder: Shambhala Publications, 1995.
WÖLFFLIN, Heinrich: *Principles of Art History*. Los Angeles: Getty Research Institute, 2015.

WOODOVÁ, Ellen M.: *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London: Verso, 2002.
WORLD BANK a DEVELOPMENT RESEARCH CENTER OF THE STATE COUNCIL OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: *Four Decades of Poverty Reduction in China: Drivers, Insights for the World, and the Way Ahead*. Washington, DC: World Bank, 2022.
WORLD METEOROLOGICAL ORGANIZATION. WMO Confirms 2024 as Warmest Year on Record at About 1.55°C Above Pre-Industrial Level. Geneva: *WMO*. 2025.
ZAJÍČEK, Samuel (ed.): *Magie dnes*. Praha: Malvern, 2008.
ZHAO, Suisheng (ed.): *China's Big Power Ambition under Xi Jinping: Narratives and Driving Forces*. London: Routledge, 2023.
ZUBOFFOVÁ, Shoshana: *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs, 2019.
ŽIŽEK, Slavoj: *The Parallax View*. Cambridge: MIT Press, 2006.

Periodiká

ALSTON, Philip: The SDGs and Human Rights: A Critical Early Review. In: *Australian Year Book of International Law*, 2016, roč. 34, s. 3–28.
CURRYOVÁ, Judith A. a WEBSTER Peter J.: Climate science and the Uncertainty Monster. In: *Bulletin of the American Meteorological Society*, 2011, roč. 92, č. 12, s. 1667–1682.
FIRTH, Joseph et al.: The „online brain": How the Internet may be changing our cognition. In: *World Psychiatry*, 2019, roč. 18, č. 2, s. 119–129.
HUNTINGTON, Samuel P.: The Lonely Superpower. In: *Foreign Affairs*, 1999, roč. 78, č. 2.
CHRISTY, John R., MCNIDER Richard T., KINNIER Bruce a SPENCER Roy W.: Satellite bulk tropospheric temperatures as a metric for climate sensitivity. In: *Asia-Pacific Journal of Atmospheric Sciences*, 2018, roč. 54, č. 1, s. 1–14.
IOANNIDIS, Konstantinos et al.: Cognitive deficits in problematic internet use: meta-analysis of 40 studies. In: *The British Journal of Psychiatry*, 2019, roč. 215, č. 5, s. 639–646.
KEMP, Luke, XU, Chi, DEPLEDGEOVÁ, Joanna et al.: Climate Endgame: Exploring Catastrophic Climate Change Scenarios. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 2022, roč. 119, č. 34, čl. e2108146119.
LEE, Yok-Yong a GOH, Kim-Leng: The Happiness-Economic Well-Being Nexus: New Insights From Global Panel Data. In: *SAGE Open*, 2023, roč. 13, č. 4, s. 1–17.
LJUNGQVIST, Fredrik C.: A new reconstruction of temperature variability in the extra-tropical Northern Hemisphere during the last two millennia. In: *Geografiska Annaler: Series A, Physical Geography*, 2010, roč. 92, č. 3, s. 339–351.
MAZZETTI, Mark: C.I.A. Study Says Arming Rebels Seldom Works. In: *The New York Times*, 14. 10. 2014.
O'ROURKEOVÁ, Lindsey A.: The U.S. Tried to Change Other Countries' Governments 72 Times during the Cold War. In: *The Washington Post*, 23. 12. 2016.
PATIL, Mukund, PERUMAL, Cuba, CHOUDHARI Pushpajeet, PASUMARTHI, Rajesh, SAWARGAONKAR, Gajanan a SINGH Ramesh: Differential impacts of regenerative agriculture practices on soil organic carbon: a meta-analysis of studies from India. In: *Scientific Reports*, 2025, roč. 15, čl. 12149.
REED, Phil et al.: Problematic Internet usage and everyday cognitive failures. In: *Brain Sciences*, 2022, roč. 12, č. 4, 419.
SCAFETTA, Nicola: Climate change and its causes: A discussion about some key issues. In: *International Journal of Heat and Technology*, 2013, roč. 31, č. 1, s. 29–45.
SJORAIDA, Diah Fatma: AI and Emotional Intimacy: Exploring Romantic Bonds with Artificial Companions. In: *Humanexus: Journal of Humanistic and Social Connection Studies*, 2025, roč. 1, č. 8, 25. 8. 2025.
TARNAS, Richard: Is the Modern Psyche Undergoing a Rite of Passage? In: *ReVision*, roč. 24, č. 3, 2002. s. 7.
VIDAL, John: Bill Gates Backs Climate Scientists Lobbying for Large-Scale Geoengineering. In: *The Guardian*, 6. 2. 2012.
VILLATOVÁ, Jessica a NICHOLASOVÁ, Kimberly A.: Quantifying soil carbon sequestration from regenerative agricultural practices: A synthesis of evidence. In: *Frontiers in Sustainable Food Systems*, 2023, roč. 7, čl. 1234108.

ĎALŠIE TITULY

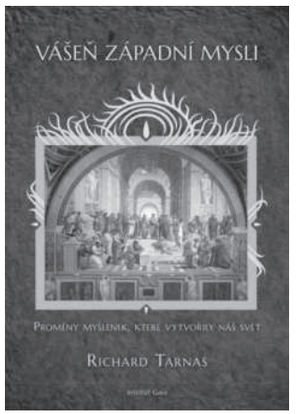
VYDANÉ INŠTITÚTOM GAIA

Svet je ponorený v zmätku a populistické vlny čoraz viac ohrozujú demokratické štruktúry. Najviditeľnejším sypmtómom toho celého je Donald Trump. Ako sme sa sem dostali? Ako zaceliť trhliny v našej spoločnosti a nájsť nové smerovanie? Filozof Ken Wilber (1949) vo svojej knihe *Post-pravdový svět* pripisuje zodpovednosť za túto situáciu predovšetkým progresívnej kultúrnej špičke a jej „politicky korektnému" elitárstvu, cez ktoré nazerá na ostatné časti spoločnosti. Ich reakcia umocnená rastúcimi ekonomickými tlakmi a existenčnou neistotou vytvára výslednú výbušnú zmes. Napriek rastúcej polarizácii však máme dôvod na nádej. Cesta vpred sa začína uzdravením progresívnej kultúrnej špičky a vytvorením priestoru pre novú integrálnu evolučnú silu, ktorých spoločné pôsobenie nás môže vyviesť z chaosu k väčšej celistvosti.

Každá štruktúra a inštitúcia okolo nás potrebuje inováciu, redizajn a transformáciu. Najdôležitejšia transformácia, ktorá musí prebehnúť skôr, než sa pustíme do úplnej premeny podstaty ľudskej prítomnosti na Zemi, však zahŕňa spochybnenie nášho spôsobu myslenia, nášho svetonázoru a nášho hodnotového systému. Tieto zmeny ovplyvnia to, prečo, čo a ako tvoríme, otázky, ktoré si kladieme, a teda aj riešenia či odpovede, ktoré ponúkame. Daniel Christian Wahl (1971) nás vo svojej knihe *Design regenerativních kultur* kladením hlbokých otázok pozýva k tvorivým rozhovorom vedúcim nielen k zmene nášho civilizačného príbehu, ale aj k mimoriadnemu osobnému zmocneniu. Pozitívna zmena je plne na dosah. My všetci sme dizajnéri! Dnešný systém sme vytvorili my, a preto ho môžeme pretvoriť tak, aby slúžil ľuďom a planéte.

Kolektívne zdieľaná pamäť ľudstva spojená s jeho vývojovou cestou naprieč časom sa scvrkla na púhy tieň svojej skutočnej hĺbky a bohatstva. Veľká kríza identity, v ktorej sa naša civilizácia nachádza, je dôsledkom tejto straty. Absencia zmyslu, hodnotové vykorenenie, ochromenie vôle, neschopnosť prepojiť osobný rozmer bytia so širším príbehom nášho sveta, to všetko sú prejavy odtrhnutia našej vlastnej psyché od jej hlbších vrstiev. Žiadna kniha za nás neurobí rozhodujúci krok k prebudeniu ku kráse nášho sveta, vzácnosti darov, ktoré ako ľudské bytosti máme, krehkosti privilégia žiť, tvoriť a milovať v tejto jedinečnej dobe. Kniha však môže vykúzliť príbeh, ktorý sa nás dotkne natoľko, že po takomto kroku začneme túžiť. A práve tak na človeka pôsobí príbeh, ktorý rozpráva Richard Tarnas (1950) vo svojej *Vášni západní mysli*.

Klimatická zmena a ďalšie globálne výzvy pred nás kladú veľkú úlohu zmeniť predstavu o našej civilizácii a prerozprávať civilizačný príbeh, ktorý dáva našim životom zmysel a smer. Kniha Charlesa Eisensteina (1967) *Klíma: Nový príbeh* prináša do debaty o klimatických zmenách svieži vietor. Prichádza s holistickou perspektívou umožňujúcou nové uchopenie rámcov, taktík a cieľov, s ktorými pracujeme v našom úsilí zastaviť ničenie planetárneho ekosystému. Eisenstein v nej ukazuje obmedzenia prevládajúceho prístupu k riešeniu klimatickej krízy, ktorý označuje ako uhlíkový redukcionizmus. Mnohé z klimatických porúch majú svoje hlbšie korene v rozpade ekosystémov, a skutočne tvorivá reakcia na klimatické zmeny by sa preto mala zamerať predovšetkým na ich obnovu a premenu povahy ľudského pôsobenia.

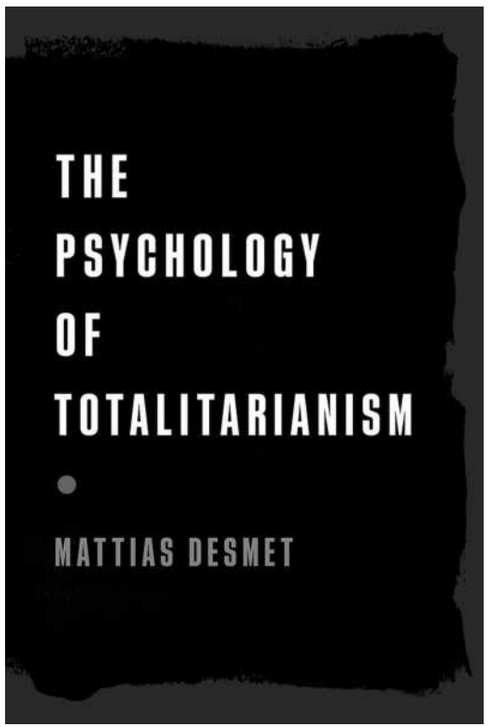

V posledných desaťročiach vyšlo množstvo kníh napísaných fyzikmi, filozofmi, psychológmi a teológmi s cieľom objasniť mimoriadne spojenie medzi najtvrdšou z vied, fyzikou, a najjemnejším z náboženstiev, mysticizmom. Niektorí tvrdia, že fyzika a mysticizmus smerujú k pozoruhodne podobnému pohľadu na svet. Iní hovoria, že predstavujú komplementárne prístupy. Skeptici naopak tvrdia, že nemajú spoločné vôbec nič a že ich metódy, ciele a výsledky sú diametrálne odlišné. Americký integrálny filozof Ken Wilber (1949) v úvode zborníka *Kvantové otázky* osvetľuje vzájomný vzťah týchto dvoch oblastí sebe vlastným, jasným a prenikavým spôsobom. Nasledujú pasáže z diel veľkých fyzikov, ktorí na začiatku dvadsiateho storočia stáli pri zrode novej fyziky. Fascinujúce je, že každý z týchto „otcov" modernej vedy bol mystikom.

Kniha Vlada Lobotku (1980) *Cesta k zjednotenému kozmu* prináša hlbší vhľad do pozadia civilizačnej križovatky, na ktorej sa dnes ľudské spoločenstvo nachádza. Zameriava sa na tri prepojené okruhy. Prvým z nich sú životné cykly civilizácií a vplyv kultúrnej tvorivosti a morálnej imaginácie na schopnosť ľudských spoločenstiev pružne reagovať na nové vývojové podnety. Druhý mapuje metamorfózy rôznych štruktúr vedomia v priebehu času. Orientuje sa pritom na hlavné prelomové metamorfózy vedomia a na pochopenie ich hlbšieho významu v celkovom kontexte vývoja. Tretí okruh predstavuje dielo hlavných súčasných vizionárov usilujúcich sa o utváranie nového metaparadigmatického rámca, ktorý by mohol byť východiskom pre posun smerom k participatívnym formám spolubytia a regeneratívnej budúcnosti.

PRIPRAVUJEME

Všetky tradičné a staroveké kultúry mali svoje iniciačné rituály založené na konfrontácii so smrťou a znovuzrodením, ktoré slúžili ako **pôrodné brány k novej, zrelšej identite a nájdeniu vlastného miesta v živote väčšieho celku.** V našej modernej kultúre takáto tradícia celkom absentuje. Mladí ľudia v procese dospievania neboli iniciovaní, čo znamená, že neiniciovaní sú aj „dospelí" členovia našej spoločnosti. **Na kolektívne zdieľanej úrovni neexistuje prakticky žiadne povedomie o hlbšom zmysle života ani cit pre zodpovednosť za to, aby každý čin zohľadňoval nielen náš vlastný prospech, ale aj prospech budúcich generácií.**

Hoci naša vývojová cesta vyústila do perspektívy sveta zdanlivo zbaveného hlbinného rozmeru, tento stav nie je celkom možné chápať len ako dôsledok zvláštne tragického zablúdenia do slepej vývojovej uličky. To, ako veľmi je naša civilizácia odrezaná od živých sakrálnych praktík a ako výrazne ju jej orientácia približuje k sebazničeniu, naznačuje skôr niečo iné – že **účelom tlaku, ktorému dnes čelíme zo všetkých strán, môže byť v skutočnosti vytvorenie podmienok pre bezprecedentne komplexný iniciačný proces.**

Civilizačná križovatka, na ktorej sa nachádzame, v jedinečnej konjunkcii spája tri veľké body obratu: **zaniká starý civilizačný model, mení sa kultúrna paradigma, dochádza k mutácii vedomia, a to všetko sa zároveň po prvýkrát v dejinách ľudstva deje na celoplanetárnej úrovni.** V takomto kontexte možno našu dobu so všetkými jej dilemami vnímať ako vyvrcholenie celej doterajšej cesty ľudstva naprieč časom.

Ide o iniciáciu, ktorou prechádza celé ľudstvo, a jej cieľom je prostredníctvom integrácie osobného a svetového rozmeru dosiahnuť skutočnú druhovú zrelosť.

Táto kniha slúži ako sprievodca procesom našej premeny na tvorcov, obnovovateľov a ochrancov Života schopných pretvárať našu skutočnosť do nespočetných podôb Dobra, Pravdy a Krásy.

ISBN 978-80-973281-6-0
9 788097 328160